

Sarita Holappa

**PROSESSIEDUNVALVOJAN MÄÄRÄÄMINEN TÄYSI-ikäISELLE
EDUNVALVOJAN MÄÄRÄÄMISASIASSA**

**PROSESSIEDUNVALVOJAN MÄÄRÄÄMINEN TÄYSI-IKÄISELLE
EDUNVALVOJAN MÄÄRÄÄMISASIASSA**

Sarita Holappa
Opinnäytetyö
Kevät 2016
Liiketalouden koulutusohjelma
Oulun ammattikorkeakoulu

TIIVISTELMÄ

Oulun ammattikorkeakoulu
Liiketalouden koulutusohjelma, Oikeuden ja hallinnon suuntautumisvaihtoehto

Tekijä: Sarita Holappa

Opinnäytetyön nimi: Prosessiedunvalvojan määrääminen täysi-ikäiselle edunvalvojan määräämisasiassa

Työn ohjaaja: Suvi Röytiö

Työn valmistumislukukausi- ja vuosi: Kevät 2016

Sivumäärä: 40+1

Opinnäytetyön tavoitteena on selvittää prosessiedunvalvonnan tarkoitusta ja merkitystä oikeusturvan kannalta. Siinä pyritään avaamaan prosessiedunvalvonnan käsitettä ymmärrettävässä muodossa sekä selvittämään, millaisissa tilanteissa prosessiedunvalvontaa eniten tarvitaan. Tavoitteena on myös selvittää prosessiedunvalvontaan liittyviä käytännön toimenpiteitä sekä prosessiedunvalvojan roolia ja henkilöä.

Tietoperusta pohjautuu lainopille, sen esitöille sekä oikeuskirjallisuuteen ja oikeustapauksiin. Liikkeelle on lähdetty keskeisistä laeista, holhoustoimilaista ja oikeudenkäymiskaaresta ja hallituksen esityksistä, joita tukevat oikeuskirjallisuuden edunvalvontaan painottuneet teokset. Teoriapohjaan on valittu sitä tukevia prosessiedunvalvontaan liittyviä Korkeimman oikeuden tapauksia, joiden yhtenä perusteena on päämiehen oikeusturvan toteutuminen. Tutkimusmenetelmänä opinnäytetyössä on käytetty kvalitatiivista eli laadullista tutkimusmenetelmää, joka on toteutettu henkilöhaastattelujen muodossa. Henkilöhaastattelulla työhön on tuotu käytännön näkökulmaa, joka havainnollistaa prosessiedunvalvonnan merkitystä ja siihen liittyviä käytännön toimenpiteitä.

Prosessiedunvalvonta on lähinnä käytännössä ilmenevä käsite, joka on vasta hiljattain yleistynyt. Prosessiedunvalvontatapauksia on vähän ja sen vaatimat toimenpiteet vaihtelevat tapauksesta riippuen. Prosessiedunvalvonnan tarkoitus päämiehen oikeusturvaa suojaamalla on myös turvata oikeudenkäyntiprosessia. Prosessiedunvalvonnalla on merkitystä ennen kaikkea päämiehen edun tavoittelemisessa. Päämiehelle tulee myöskin prosessiedunvalvojan määräämisasiassa varata tilaisuus tulla kuulluksi. Prosessiedunvalvojalla tulisi käytännön näkökulmasta olla lainopillinen koulutus.

Työstä on rajattu pois kokonaan alaikäisille prosessia varten määrättävän oikeudenkäyntiavustajan tai prosessiedunvalvojan määrääminen ja siihen liittyvät lait ja niistä johtuvat toimenpiteet. Jatkotutkimusaiheet voisivat prosessiedunvalvonnan näkökulmasta liittyä siihen, miten alaikäisille määrättävän oikeudenkäyntiavustajan tai prosessiedunvalvojan rooli eroaa täysi-ikäisille määrättävän oikeudenkäyntiavustajan tai prosessiedunvalvojan roolista ja miten alaikäinen tulee tässä prosessissa ottaa eri lailla huomioon kuin täysi-ikäinen. Jatkossa aihetta voisi tarkastella myös oikeudessa käytävän prosessin kulun kannalta.

Asiasanat: prosessiedunvalvonta, prosessiedunvalvoja, oikeusturva, päämiehen etu, kuuleminen, holhoustoimilaki

ABSTRACT

Oulu University of Applied Sciences
Degree programme in Business Economics, option of Law and Administration

Author: Sarita Holappa

Title of thesis: Ordering trustee in process for an adult in trusteeship matter

Supervisor: Suvi Röytiö

Term and year when the thesis was submitted: Spring 2016 Number of pages: 40+1

The aim of this thesis is to clarify the purpose of trusteeship in process and the meaning of it on the aspect due process of law. The thesis will try to clarify the meaning of trusteeship in process and the situations where it is mostly needed. The goal is to point out the practical procedures involved and the role of the trustee and the person of the trustee in process.

The theory of the thesis is based on legislation, government proposals, legal literature and legal praxis. The focus is on the main laws Guardianship Services Act and Code of Judicial Procedure. Legal praxis are chosen to support the subject and to be based on due process. The research method used on the thesis is qualitative survey which has been implemented by interviewing two municipal counsels and one public trustee. The questions left unclear after written theory has been elucidated by interviews.

Trusteeship in process is a new concept which is mainly used in practice. There are only infrequently cases of trusteeship in process. Proceedings that are used in trusteeship in process are variable depending on the case. The meaning of trusteeship in process is to cover the principals due process of the law and to secure fluent process in the Court. The main goal is to go for the legal interest of the principal. When the Court is ordering a trustee in process for the principal they need to give the principal a change to get heard. In practice the trustee in process should have a juridical education.

The thesis does not deal with ordering trustee in process for underage or the laws involved or including proceedings. For further research the topic could deal with the trusteeship in process of underaged and how underaged should be taken into account differently than adult in the process. It would be also a considerably topic for thesis that how the role of trustee in process differs to attorneys role.

Keywords: trusteeship in process, trustee in process, due process of law, legal interest of the principal, hearing, Guardianship Services Act

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	6
2	PROSESSIEDUNVALVONTA	8
2.1	Keskeisiä käsitteitä	9
2.2	Prosessiedunvalvottavan oikeusturva	10
2.3	Prosessiedunvalvonnan tarve	12
3	PROSESSIEDUNVALVOJAN MÄÄRÄÄMINEN	15
3.1	Päämiehen kuuleminen edunvalvojan määräämisasiassa	17
3.2	Päämieheen liittyviä tilanteita	20
3.3	Päämiehen edunvalvojaan liittyviä tilanteita	23
4	PROSESSIEDUNVALVOJAN ASEMA	25
4.1	Prosessiedunvalvojan henkilö	27
4.2	Tarpeellisen selvityksen hankkiminen ja lausuma	29
4.3	Puhevallan käyttämisen sääntely holhoustoilaisissa ja prosessilaeissa	30
4.4	Puhevallan käyttäminen prosessiedunvalvojan tehtävänä	31
6	JOHTOPÄÄTÖKSET	33
7	POHDINTA	35
	LÄHTEET	39

1 JOHDANTO

Aiheeni valitsin ammattiharjoittelun pohjalta. Prosessiedunvalvonta oli aivan uusi käsite, josta halusin lähteä kehittämään tutkimuskohdetta opinnäytetyölleni. Näkökulmani opinnäytetyössä on tarkastella aihetta päämiehen oikeusturvan toteutumisen kannalta. Lähtökohtana on päämiehen oikeusturvan suojaaminen prosessiedunvalvonnan aikana. Käsittelen aihetta lähinnä edunvalvojan määräämisenä täysi-ikäiselle hakemusasiassa, sillä se tuntui nousevan materiaalin perusteella keskeisimmäksi asiaksi prosessiedunvalvojaa määrättäessä. Opinnäytetyöstä on rajattu pois alaikäisiä koskevan sääntelyn käsitteleminen, koska halusin keskittyä prosessiedunvalvojan määräämiseen täysi-ikäiselle.

Opinnäytetyöni tavoitteena on selventää prosessiedunvalvonnan tarkoitusta ja tilanteita, joissa se on tarpeen. Työssäni tulen pohtimaan prosessiedunvalvojan roolia, tämän henkilöä ja perusteita prosessiedunvalvojan määräämiselle. Tutkimusongelmana onkin siis selvittää prosessiedunvalvonnan merkitystä sekä tilanteita, joissa prosessiedunvalvoja määrätään. Tarkemmin tilanteet on jaettu päämieheen liittyviin tilanteisiin sekä päämiehen edunvalvojaan liittyviin tilanteisiin.

Opinnäytetyöaiheeni tekee ajankohtaiseksi ikääntyvä väestö. Toimintakyvyn heikkeneminen ja erilaisten siihen vaikuttavien sairauksien määrän lisääntyessä, myös edunvalvonnan tarve kasvaa. Prosessiedunvalvojan, jota voidaan kutsua myös oikeudenkäyntiedunvalvojaksi, määrääminen tulee kyseeseen esimerkiksi tilanteessa, jossa edunvalvontaan ehdotettavaa ei pystytä henkilökohtaisesti kuulemaan. Käsitteenä prosessiedunvalvonta on yleistynyt ja tullut käyttöön vasta viime vuosikymmeninä. Käsitteen merkitys on sen uutuuden vuoksi jäänyt käytännössä etäiseksi ja sen yleistymisen vuoksi on tärkeää havainnollistaa prosessiedunvalvonnan tarkoitusta.

Opinnäytetyöni on lainopillinen perustuen lakeihin, niiden esitöihin sekä oikeuskirjallisuuteen ja asiaan liittyviin oikeustapauksiin. Opinnäytetyön teoria pohjautuu lainopille. Käytännön näkökulmaa työhön on haettu kvalitatiivisella eli laadullisella tutkimuksella, joka tässä on toteutettu henkilöhaastatteluiden muodossa. Kvalitatiivinen tutkimus palvelee mielestäni parhaiten aihettani, joka on käytännössä aika harvinainen. Henkilöhaastattelujen avulla pystyin täydentämään parhaiten teoriapohjaa. Spesifeillä kysymyksillä hain vastauksia vielä teoriapohjan jälkeen

avoimiksi jääneisiin, käytännön seikkoihin liittyviin kysymyksiin. Haastattelujen tulokset on raportoitu opinnäytetyössä teorian joukkoon, niiltä osin kuin ne sitä täydentävät.

Sain kahden julkisen oikeusavustajan tiedot Oulun käräjäoikeudelta prosessiedunvalvontaa koskeneiden tapausten perusteella ja yleisen edunvalvojan tunsin harjoittelupaikastani. Haastattelin opinnäytetyötäni varten siis kahta julkista oikeusavustajaa sekä yhtä yleistä edunvalvojaa. Katsoin selkeimmäksi ja raportin luettavuuden kannalta parhaimmaksi kutsua haastateltavia heidän ammattinimikkeillään, julkisiksi oikeusavustajiksi ja yleiseksi edunvalvojaksi, vaikka osa haastateltavista olisikin suostunut heidän nimiensä käyttämiseen raportissa. Käytin haastatteluissa ennalta laatimiani haastattelukysymyksiä, joiden mukaan haastattelin kahta julkista oikeusavustajaa henkilökohtaisesti. Yleisen edunvalvojan haastattelu hoidettiin sähköpostin välityksellä.

Julkisella oikeusavustaja A:lla oli kokemusta useammista tapauksista ja hänellä oli haastatteluhetkelläkin prosessiedunvalvonta meneillään. Toisella julkisella oikeusavustaja B:llä oli ollut pari pelkästään muodollista prosessiedunvalvontaa, kuten myös yleisellä edunvalvojalla. Kysymysten asettelu pohjautui haastateltavien omiin näkemyksiin peilaten niitä heidän kokemuksiinsa prosessiedunvalvonnasta.

2 PROSESSIEDUNVALVONTA

Prosessiedunvalvonnasta on sanan kyseisessä muodossa vain vähän kirjoitettua tietopohjaa. Prosessiedunvalvonta ja prosessiedunvalvoja ovat ennemminkin laista puhetyyliin muokkautuneita käsitteitä. Laeista näitä käsitteitä ei varsinaisessa sanamuodossaan löydy, vaan esimerkiksi holhoustoimilaissa oikeudenkäyntiä varten määrättävällä edunvalvojalla tarkoitetaan prosessiedunvalvojaa. Koska prosessiedunvalvonta koskettaa sekä edunvalvontaoikeutta että prosessioikeutta, tulevat sovellettavaksi holhoustoimilaki 442/1999 ja prosessilait. Prosessilaeista tässä työssä keskeisin on oikeudenkäymiskaari 4/1734.

Prosessiedunvalvonta on edunvalvontaa oikeudenkäyntiprosessin aikana. Oikeudenkäyntiprosessin aikana prosessiedunvalvojan tehtävänä on suojata päämiehen oikeusturvaa. Prosessiedunvalvonta on määräaikainen edunvalvonta, jolloin tehtävän kestolle on asetettu tietty määräaika (holhoustoimilaki 2:15 §). Määräyksen voimassaolo voi jatkua muutoksenhaun johdosta myös ylempässä oikeusasteessa (oikeudenkäymiskaari 12:4 a § 2 k.).

Holhustoimen tarkoituksena on valvoa sellaisten henkilöiden etua ja oikeutta, jotka eivät itse kykene hoitamaan taloudellisia asioitaan. Syitä tällaiselle toimintakyvyn heikkenemiselle voivat olla sairaus, vajaavaltaisuus, poissaolo tai muu syy. (holhoustoimilaki 1:1 §.) Verrattuna tavalliseen edunvalvontaan, prosessiedunvalvonnassa päämiestä edustetaan vain oikeudenkäyntiprosessissa kun taas edunvalvojan määräys koskee useimmiten laajemmin päämiehen asioiden hoitamista. Molemmissa yhteistä kuitenkin on päämiehen edun tavoittelu ja oikeuksien suojaaminen. Tyypillisimmin prosessiedunvalvontaa tarvitaan edunvalvojan määräämistilanteissa tai kun edunvalvoja ei pysty edustamaan päämiestään oikeudenkäynnissä erilaisten syiden vuoksi.

Prosessiedunvalvontaa ei rekisteröidä. Edunvalvontaa ei merkitä holhousasioiden rekisteriin, kun edunvalvojan tehtävä ei käsitä omaisuuden hoitamista eikä oikeuden valvomista jakamattomassa pesässä (holhoustoimilaki 7:65.2 §). Sellaiset edunvalvonnat, joissa edunvalvoja on määrätty edustamaan päämiestä tietyssä oikeustoimessa, eikä siihen liity omaisuuden hoitamista, jätetään merkitsemättä rekisteriin. Edunvalvontaa ei rekisteröidä myöskään niissä tilanteissa, kun edunvalvoja on määrätty edustamaan päämiestä oikeudenkäynnissä tai antamaan suostumuksen päämiehen henkilöä koskevaan toimenpiteeseen. Näissä tapauksissa rekisteröinnillä ei olisi

merkitystä, sillä holhousviranomaisena maistraatti ei voisi valvoa edunvalvontaa. (Välimäki 2008, 139.)

2.1 Keskeisiä käsitteitä

Luonnollista henkilöä kutsutaan päämieheksi, kun tälle on määrätty edunvalvoja, joka toimii hänen etunsa mukaan noudattaen hänelle määrättyä tehtävää. Päämiehiä ovat myös vajaavaltaiset, jotka tarvitsevat apua asioittensa hoitamisessa. Prosessiedunvalvonnassa asianosainen tulee prosessiedunvalvojan päämieheksi määräyksen perusteella.

Prosessioikeudessa ehdottomiin prosessiedellytyksiin kuuluu asianosaiskelpoisuus ja oikeudenkäyntikelpoisuus. Jokainen henkilö on asianosaiskelpoinen riippumatta henkilön iästä tai tajunnan tasosta koko elämänsä ajan. Asianosaiskelpoisuus on yleinen kyky olla oikeudenkäynnissä asianosaisena. Asianosaisella oikeudenkäynnissä tarkoitetaan luonnollista henkilöä, jonka etuihin tai oikeuteen tehtävä päätös vaikuttaa. Asianosaiskelpoisia ovat kaikki täysi- sekä vajaavaltaiset henkilöt. Käytännössä prosessissa päämies on aina asianosainen, kun kyse on hänen oikeuksistaan ja oikeudenkäyntiä tai menettelyä käydään hänen eikä edunvalvojan nimissä. (Välimäki 2009, 171-172.)

Oikeudenkäyntikelpoisia ovat kaikki kahdeksantoista vuotta täyttäneet henkilöt, joiden toimintakelpoisuutta ei ole rajoitettu. (Vuorenpää 2009, 12.) Vajaavaltaisen, eli henkilön, jonka toimintakelpoisuutta on rajoitettu, puhevaltaa käyttää edunvalvoja tai muu laillinen edustaja, kun vajaavaltainen on asianosaisena riita-asiassa tai asianomistajana rikosasiassa (oikeudenkäymiskaari 12:1 §). Oikeudenkäyntikelpoisuus on asianosaisen kyky ajaa asiaansa prosessissa. Oikeudenkäyntikelpoisuus riippuu henkilön omista kyvyistä, toisin kuin asianosaiskelpoisuus. Siviiliprosessissa täysivaltaisella on oikeudenkäyntikelpoisuus, kun taas vajaavaltaisella ei yleensä ole oikeudenkäyntikelpoisuutta hänen varallisuuttaan koskevassa siviiliprosessissa. (Välimäki 2009, 172-173.) Oikeudenkäyntiä ei voida toimittaa, jos asianosaiseksi pyrkivältä tai hänen edustajaltaan puuttuu oikeudenkäyntikelpoisuus. Tällöin asiaa ei kuitenkaan pidä jättää tutkimatta, vaan tuomioistuimen tulee tehdä toimenpiteitä oikeudenkäyntikelpoisen edustajan saamiseksi asianosaiselle. (Vuorenpää 2009, 11-12.)

Asianosaista koskeva ehdoton prosessiedellytys on myös asianosaisten asiavaltuus eli asialegitimaatio. Tällä tarkoitetaan oikeutusta prosessata yksittäisessä oikeudenkäynnissä asianosaisena ja sitä, kuka on oikea henkilö esiintymään kantajana, vastaajana tai asianomistajana. (Vuorenpää 2009, 15.) Asianosainen voi olla myös vajaavaltainen. Vajaavaltaisella tarkoitetaan alle 18- vuotiasta henkilöä sekä 18- vuotta täyttäneitä vajaavaltaiseksi julistettua henkilöä (holhoustoimilaki 1:2 §.) Vajaavaltaisella ei ole oikeutta vallita itse omaisuuttaan eikä tehdä sopimuksia tai muita oikeustoimia. Vajaavaltaiseksi julistettu voi kuitenkin päättää itse henkilöönsä koskevasta asiasta, jos hän ymmärtää asian merkityksen. Laissa kuitenkin säädetään erikseen niistä oikeuksista, joita vajaavaltaisella on koskien oikeustoimien tekemistä. (holhoustoimilaki 4:23 §.)

Vajaavaltainen voi tehdä merkitykseltään vähäisiä ja olosuhteisiin nähden tavanomaisia oikeustoimia (holhoustoimilaki 4:24 §). Hän voi myös itse vallita sitä, minkä on omalla työllään ansainnut vajaavaltaisuuden aikana (holhoustoimilaki 4:25 §). Edunvalvoja voi myös antaa vajaavaltaisen vallittavaksi sellaisia varoja tai omaisuutta, jonka hän katsoo olevan päämiehen edun mukaista (holhoustoimilaki 5:38 §). Näiden oikeustoimikelpoisuuden rajoitusten tarkoituksena on suojata vajaavaltaista oikeustoimien sitovuuteen liittyviltä taloudellisilta riskeiltä. Kyseisten rajoitusten poikkeuksilla pyritään kuitenkin turvaamaan vajaavaltaisella tietty määrä henkilökohtaista vapautta ja tukea hänen kykyään toimia arkipäivän tilanteissa. (hallituksen esitys vp 146/1998, 7.)

2.2 Prosessiedunvalvottavan oikeusturva

Prosessiedunvalvottava on henkilö, jonka edunvalvojan määräämisasiasta on kyse tai vajaavaltainen, jolla jo on edunvalvoja. Prosessissa he ovat useimmiten asianosaisia. Prosessiedunvalvontaan voidaan soveltaa samoja periaatteita kuin edunvalvontaan. Oikeusturvaan liittyvät näkökohdat usein puoltavat julkisen valvonnan alaisena toimivan edunvalvojan määräämistä tukea tarvitsevalle (hallituksen esitys 146/1998 vp, 7).

Prosessiedunvalvonnalla pyritään takaamaan oikeudenkäynnin toteutuminen kansainvälisen Euroopan ihmisoikeussopimuksen 63/1999 ja Suomen perustuslain mukaan. Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukaan jokaisella on oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Oikeudenkäynti tulee käydä kohtuullisen ajan kuluessa laillisesti perustetussa riippumattomassa ja

puolueettomassa tuomioistuimessa silloin, kun päätetään asianosaisen oikeuksista ja velvollisuuksista tai häntä vastaan nostetusta rikossyytteestä. (Euroopan ihmisoikeussopimus 6 artikla.)

Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon takeet on turvattu lailla. Perusoikeuksiin kuuluu oikeus tulla kuulluksi, saada perusteltu päätös sekä hakea muutosta. Jokaisella on myös oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä toimivaltaisessa tuomioistuimessa. (Suomen perustuslaki, 731/1999 2:21 §). Jotta asia saadaan käsiteltyä oikeudenkäynnissä asianmukaisesti, tulee asianosaista kuulla asiassa. Asianosaisen kannalta perustuslain 21 § oikeusturvasta takaa tämän oikeudet saada mielipiteensä kuulluksi niin edunvalvojan määräämisasiassa kuin vaikkapa edunvalvojan tehtävien muuttamisessa. Julkisen vallan tehtävänä on myös edistää yksilön mahdollisuuksia vaikuttaa häntä itseään koskevaan päätöksentekoon (Suomen perustuslaki 14.4 §).

Euroopan neuvoston suosituksessa toimintarajoitteisten aikuisten oikeudellisen suojelun periaatteista on nostettu esille periaatteita, joita jäsenvaltiot voivat soveltaa lainsäädäntöönsä ja käytäntöön harkintansa mukaan (1999, 2). Vaikkei suositus ole velvoittavaa lainsäädäntöä, sen voidaan kuitenkin katsoa vaikuttaneen Suomen holhustoimijärjestelmään (Välimäki 2009, 12). Välimäen mukaan suositukseen sisältyy eurooppalaisen holhustoimen uuden suuntauksen perusteet (2009, 12). Periaatteet auttavat ymmärtämään holhustoimilain edunvalvontajärjestelmän pääperiaatteita. (Välimäki 2009, 12.) Näitä periaatteita voi myös soveltaa prosessiedunvalvonnan periaatteisiin. Periaatteissa on ennen kaikkea kyse holhustoimen kohteena olevan henkilön oikeuksista ja tämän edun toteuttamisesta.

Ihmisoikeuksien ja ihmisarvon kunnioittamisen periaate on toimintakyvyttömiä aikuisten suojelussa ensisijainen perustavanlaatuinen periaate verrattuna muihin periaatteisiin. Toimintakyvyttömiä aikuisten suojelemiseen sovellettavien lakien, niistä johtuvien toimintatapojen ja käytäntöjen tulisi kunnioittaa heidän ihmisoikeuksiaan ja perusvapauksiaan. (Euroopan neuvoston suositus 1999, 2.) Välimäen mukaan ihmisoikeudet ja ihmisarvo kuuluvat kaikille riippumatta heikentyneestä toimintakyvystä (2009,12). Oikeus yksityiselämään ja perhe-elämän suojaan sekä syrjinnän kielto ovat päämiehen kannalta tärkeimpiä ihmisoikeuksia. (Välimäki 2009, 12.)

Päätöksenteon tulisi olla joustavaa aina toimintakyvttömyyden tasosta ja tilanteesta riippuen (Euroopan neuvoston suositus 1999, 2). Toimintakykyä rajoittavat päätökset tulisi tehdä ajatellen toimintakyvttömiä aikuisten terveyttä ja hyvinvointia ja ratkaista päämiehen etua ajatellen (Euroopan neuvoston suositus 1999, 3.) Toissijaista on suvun tai tulevien perillisten intressit. (Välimäki 2009, 13.) Vaikka varsinkin prosessiedunvalvonnassa riita-asiassa suku voi olla vahvastikin ajamassa omia intressejään, tulisi päätöstä harkittaessa ensisijaisesti ajatella päämiehen etua.

Asianosaisen toimintakykyä tulee välttämättömyyden periaatteen mukaan rajoittaa vain sen verran kuin on tarpeellista. Toimintakykyä tulee rajoittaa tapauksesta riippuen niillä toimenpiteillä, jotka ovat tarpeen eikä automaattisesti rajoittaa kaikkia oikeuksia tehdä oikeustoimia. (Euroopan neuvoston suositus 1999, 3.) Välimäen mukaan välttämättömyyden periaatteella pyritään säilyttämään päämiehen toimintakelpoisuus mahdollisimman laajana. Tätä periaatetta voi kutsua myös lievimmän keinon periaatteeksi. Tällöin toimintakelpoisuutta rajoitetaan niin lievin keinoin kuin mahdollista. (Välimäki 2009, 13.)

Suhteellisuusperiaatteen mukaan toimintakykyä tulisi rajoittaa suhteellisesti vain sen verran, kuin on henkilön toimintakyvystä ja yksilöllisistä olosuhteista riippuen tarpeen. Suojelemisen asteen tulisi olla minimissään kuitenkin niin, että toimintakyvyn rajoittaminen palvelee tarkoitusta. (Euroopan neuvoston suositus 1999, 4.) Holhousoikeudellisen suojan tulee kohdistua tiettyyn tilanteeseen mieluiten tilapäisesti (Välimäki 2009, 13). Suhteellisuusperiaatetta noudattamalla tehty päätös olisi keskitetty suojaamaan sitä päämiehen etua, joka tarvitsee suojaa eniten. Tällöin oikeussuoja ei kohdistuisi sellaiseen asiaan, jota ei tarvitse päämiehen tilanne huomioon ottaen suojata.

2.3 Prosessiedunvalvonnan tarve

Edunvalvonnan tarve kasvaa jatkuvasti vanhenevan väestön johdosta. Vanheneminen itsessään ei vielä tarkoita edunvalvonnan tarvetta vaan siihen liittyvät sairaudet, jotka johtavat toimintakyvyn heikkenemiseen. Edunvalvonnan tarpeen kasvaessa myös prosessiedunvalvonnan tarve kasvaa.

Holhustoimen asiakasmäärät kasvavat, sillä edunvalvontaan tulevien määrä on suurempi kuin edunvalvonnasta poistuneiden määrä. Holhustoimen merkittävin yksittäinen asiakasryhmä on

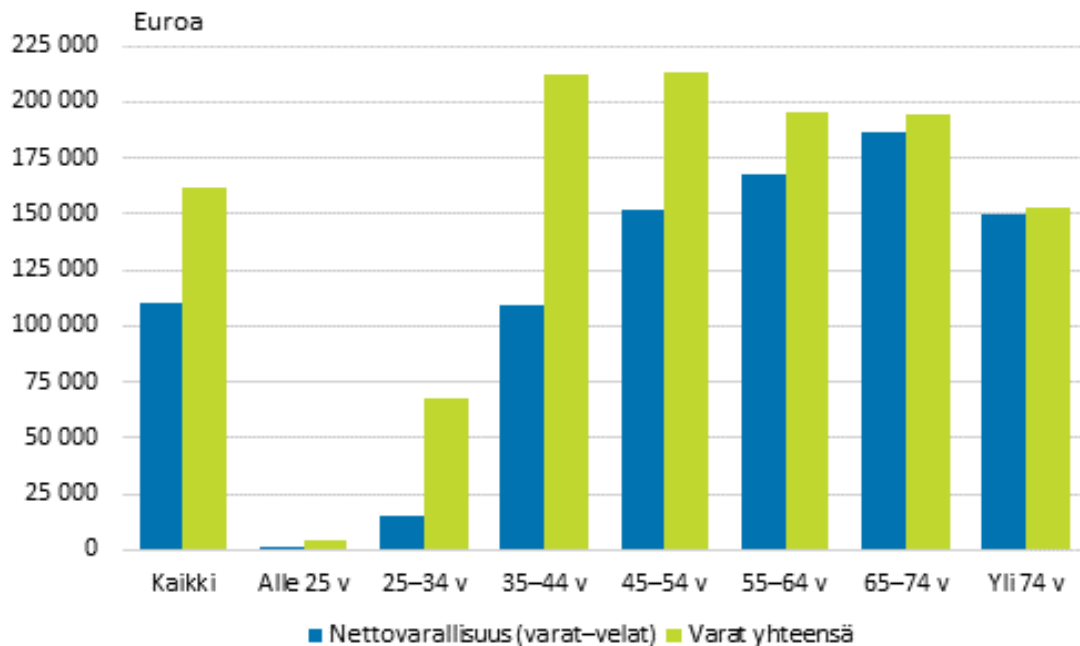
muistihäiriöistä ja päätöskyvyn ongelmista kärsivät ikääntyvät ihmiset. Edunvalvontaan tulee entistä enemmän nuoria mielenterveys- ja päihdeongelmista kärsiviä pitkään edunvalvontaa tarvitsevia ihmisiä. (hallituksen esitys 203/2010 vp, 4.)

Taulukon 1. mukaan yli 65-vuotiaiden osuus väestöstä on jatkuvassa kasvussa. Vuonna 2000 65-vuotiaiden osuus koko Suomen väestöstä on ollut 15 prosenttia, joka ennusteen mukaan nousisi vuoteen 2030 mennessä noin 26 prosenttiin. Vuoteen 2060 mennessä yli 65-vuotiaiden määrä nousisi 28,8 prosenttiin.

TAULUKKO 1. Väestö ikäryhmittäin koko maa 1900-2060 (vuodet 2020-2060: ennuste) (Tilastokeskus 2015, Viitattu 1.12.2015) Rajattu tekijän toimesta.

Vuosi	Ikäluokat yhteensä	lältään 0–14	lältään 15–64	lältään 65-	0–14, %	15–64, %	65-, %
2000	5 181 115	936 333	3 467 584	777 198	18,1	66,9	15,0
2010	5 375 276	887 677	3 546 558	941 041	16,5	66,0	17,5
2020	5 595 213	905 177	3 425 880	1 264 156	16,2	61,2	22,6
2030	5 769 032	881 745	3 408 861	1 478 426	15,3	59,1	25,6
2040	5 861 491	865 950	3 453 582	1 541 959	14,8	58,9	26,3
2050	5 914 143	864 163	3 438 029	1 611 951	14,6	58,1	27,3
2060	5 978 836	853 476	3 401 416	1 723 944	14,3	56,9	28,8

Taulukosta 1. voidaan huomata muiden ikäryhmien pienentyvän samalla, kun yli 65-vuotiaiden ryhmä kasvaa. Kun verrataan iältään 15-64 vuotiaiden ikäryhmää yli 65-vuotiaiden ikäryhmään, voidaan huomata, että vuodesta 2000 ennusteeseen vuodesta 2060 yli 65-vuotiaiden määrä on kasvanut rajummin. Iältään 15-64 vuotiaiden määrä kasvaisi reilulla 60 000 henkilöllä 3 467 584:stä 3 401 416:sta, kun taas yli 65-vuotiaiden määrä kasvaisi noin miljoonalla 777 198:sta 1 723 944:n.



KUVIO 1. Keskimääräinen varallisuus (mediaani) viitehenkilön iän mukaan vuonna 2013, nettovarallisuus (varat-velat) ja varat yhteensä (Tilastokeskus 2015, Viitattu 8.12.2015)

Vanhemman väestön lisääntymisen lisäksi edunvalvonnan tarvetta kasvattaa yleinen vaurastuminen. Nykyään väestö on vauraampaa kuin ennen, joten hoidettavaa omaisuutta on enemmän. (Välimäki 2009, 12.) Kuten kuviosta 1. voidaan huomata, bruttovarallisuutta on eniten yli 35- vuotiailla henkilöillä. Ikäluokan kasvaessa nettovarallisuus lisääntyy. Kun varoista vähennetään velat niin jäljelle jää nettovarallisuus.

Suuremmilla ikäluokilla, 55-64- vuotiailla ja 65-74- vuotiailla, nettovarallisuus ja varat yhteensä ovat miltei samat, kun taas nuoremmilla ikäluokilla, 35-44-vuotiailla ja 45-54- vuotiailla, velat vähentävät nettovarallisuutta. Kuviosta on kuitenkin huomattavissa, että varallisuus lisääntyy iän karttuessa. Eniten varallisuutta vuonna 2013 kuvion mukaan oli 55- 74- vuotiailla. Vaikkei kuvio suoraan kerro sitä, kuinka varallisuus on tähän vuoteen saakka kasvanut, voidaan silti huomata, että eniten varallisuutta on ikääntyneiden ryhmillä.

3 PROSESSIEDUNVALVOJAN MÄÄRÄÄMINEN

Käräjäoikeudessa pannaan hakemuksella vireille asiat, jotka koskevat edunvalvojan määräämistä tai toimintakelpoisuuden rajoittamista (holhoustoimilaki 442/1999 8:69 §). Edunvalvojan määräämiseen liittyvässä prosessissa voidaan tarvita prosessiedunvalvojaa ennen kuin edunvalvoja voidaan määrätä. Prosessiedunvalvoja ei kuitenkaan ole se edunvalvoja, joka oikeudenkäynnissä määrätään taloudellisten asioiden hoitajaksi.

Jos sen henkilön, jonka edunvalvontaa hakemus koskee, oikeusturvan kannalta on tarpeellista, tuomioistuin voi omasta aloitteestaan määrätä oikeudenkäyntiä varten oikeudenkäyntiavustajan tai edunvalvojan (holhoustoimilaki 8:82 §). Vastaava säännös edunvalvojan määräämisestä oikeudenkäyntiä varten löytyy myös hallintolainkäyttölain 19 a §:stä. Myös oikeudenkäymiskaaren 12:4 a §:n mukaan tuomioistuin, jossa oikeudenkäynti on vireillä, voi viran puolesta määrätä asianosaiselle edunvalvojan oikeudenkäyntiä varten, jos asianosainen on oikeudenkäynnissä sairauden, henkisen toiminnan häiriintymisen, heikentyneen terveydentilan tai muun vastaavan syyn vuoksi kykenemätön valvomaan etuaan tai tämän edunvalvoja on esteellisyyden tai muun syyn vuoksi estynyt käyttämästä puhevaltaa. Prosessiedunvalvoja voidaan määrätä myös kesken prosessin, jos huomataan, että asianosaisen edunvalvoja on esteellinen käyttämään asiassa puhevaltaa (hallituksen esitys 52/2006 vp, 57).

Pohjana prosessiedunvalvojan tai oikeudenkäyntiavustajan määräämiselle ovat lääkärinlausunto, päämiehen antama kirjallinen lausuma sekä holhousviranomaisen ilmoittamat tiedot. Kysymys prosessiedunvalvojan tai oikeudenkäyntiavustajan määräämisestä olisi hyvä ratkaista jo käräjäoikeuden kansliassa ennen varsinaista istuntoa. Kun tarve päämiehen edustamiselle ilmenee vasta istunnon aikana, valmistelua voi useimmissa tapauksissa jatkaa vasta sen jälkeen kun päämiehelle on saatu järjestettyä asianmukainen edustus. (Tornberg & Kuuliala 2015, 231.)

Oikeudenkäynnin ollessa vireillä, olisi tarpeettoman monimutkaista, jos edunvalvoja tai edunvalvojan sijainen jouduttaisiin määräämään erillisessä holhoustoimilain mukaisessa menettelyssä (Tornberg & Kuuliala 2015, 290). Suurin merkitys prosessiedunvalvojan määräämisellä on oikeudenkäynnin turvaaminen ja se, ettei käsittely jää siitä kiinni, että pitäisi aloittaa monimutkainen prosessi edunvalvojan määräämiseksi, kun oikeus voi sen itse määrätä (Julkinen oikeusavustaja A, haastattelu 7.3.2016). Julkinen oikeusavustaja B näki myös

kokemuksensa perusteella käräjäoikeuden intresseissä olevan jutun etenemisen prosessiedunvalvojan määräyksen avulla (haastattelu 7.3.2016).

Tuomioistuin voi itsenäisesti päättää tapauskohtaisesti tarvitaanko oikeudenkäynnissä sen, jonka edunvalvontaa hakemus koskee, etujen suojaamiseksi oikeudenkäyntiavustajaa tai edunvalvojaa käyttämään hakemusta koskevan puhevaltaa (hallituksen esitys 146/1998 vp, 67). Tuomioistuin voi myös antaa väliaikaisen määräyksen edunvalvojan määräämisasiassa päämiestä kuulematta, jos asia on kiireellinen (holhoustoimilaki 8:79 §). Tällöin prosessiedunvalvontaa koskeva lopullinen ratkaisu voidaan tehdä kuulemisen jälkeen (Tornberg & Kuuliala 2015, 233).

Prosessiedunvalvojan määrää käräjäoikeus. Oikeudenkäymiskaaren 10:1 § mukaan toimivaltainen käräjäoikeus on se, jonka tuomiopiirissä vaatimuksen kohteena olevalla luonnollisella henkilöllä on kotipaikka tai vakituinen asuinpaikka. Asia voidaan myös panna vireille siinä käräjäoikeudessa, jossa oikeudenkäynti on vireillä tai tulee vireille, kun haetaan edunvalvojaa oikeudenkäyntiä varten (holhoustoimilaki 8:70 §).

Käytännössä ensisijaisesti kyseeseen tulee julkinen oikeusavustaja, mutta esteellisyytilanteissa myös muu oikeudenkäyntiavustajaksi tai – asiamieheksi kelpoinen lakimies. Käräjäoikeuden tulee hankkia tältä henkilöltä tehtävään suostumus, joka yleensä on kirjallinen. Suostumus voidaan hankkia myös puhelimitse ja tehdä sitä koskeva merkintä asiankäsittelyjärjestelmään. Käräjäoikeus laatii suostumuksen jälkeen kirjallisen lausumapyynnön päämiehelle, jossa selostetaan käräjäoikeuden harkitsevan oikeudenkäyntiavustajan tai prosessiedunvalvojan määräämistä hänelle edunvalvonta-asian käsittelyä varten. Lausumapyynnössä tulee ilmoittaa käräjäoikeuden tehtävään harkitseman henkilön nimi ja yhteystiedot ja samalla siinä voidaan ilmoittaa kyseisen henkilön suostumuksesta tehtävään. Lausumapyynnöstä on lisäksi käytävä ilmi, että vaikka päämies ei antaisikaan vastausta, voi käräjäoikeus määrätä oikeudenkäyntiavustajan tai prosessiedunvalvojan. (Tornberg & Kuuliala 2015, 234.)

Päämiehelle on annettava tiedoksi kirjallinen lausumapyyntö. Lausumapyyntö voidaan lähettää päämiehelle kirjallisesti, jos hän on ilmoittanut käräjäoikeudelle yhteystietonsa, mutta muussa tapauksessa voidaan käyttää haastemiestiedoksiantoa. Haastemiehen tulee antaa päämiehelle informaatiota asian hahmottamiseksi tiedoksiannon yhteydessä. Jollei päämies anna kirjallista lausumaa, käräjäoikeus voi määrätä harkintansa mukaan kirjallisessa menettelyssä joko oikeudenkäyntiavustajan tai prosessiedunvalvojan. (Tornberg & Kuuliala 2015, 234.)

Edunvalvoja voidaan määrätä silloin, kun se, jonka etua on valvottava, ei vastusta edunvalvojan määräämistä. Edunvalvoja voidaan määrätä vastustuksesta huolimatta, jos vastustamiselle ei ole riittävää aihetta hänen tilansa ja edunvalvonnan tarve huomioon ottaen. (holhoustoimilaki 2:8 §.) Mikäli määräys oikeudenkäyntiavustajan tai prosessiedunvalvojan määräämisestä on päämiehen oikeusturvan kannalta tarpeen, voi käräjäoikeus antaa määräyksen vaikka päämies olisi vastustanut sitä. Tällöin käräjäoikeuden on harkittava vastustuksen merkitystä. (Tornberg & Kuuliala 2015, 234.)

Käytännöllisin menettelytapa päämiehen vastustaessa määräyksen antamista olisi järjestää valmisteluistunto. Tällöin määräystä koskevan kysymyksen käsittelemisen jälkeen ja mahdollisen oikeudenkäyntiavustajan tai prosessiedunvalvojan määräämisen julistamisen jälkeen sovitaan, milloin juttua käsitellään seuraavan kerran niin, että määrätylle oikeudenkäyntiavustajalle tai prosessiedunvalvojalle jää aikaa tutustua juttuun. Kun käräjäoikeus ennakoi hakemuksen, siihen liitettyjen asiakirjojen ja mahdollisen pääasian vastauksen perusteella, että päämies ei kykene asiassa lausumaan kirjallisesti tai se on hänelle vaikeaa, voidaan juttu siirtää oikeudenkäyntiavustajan tai prosessiedunvalvojan määräämistä koskevan kysymyksen käsittelevään istuntoon. (Tornberg & Kuuliala 2015, 235.)

Oikeudenkäyntiavustajan tai prosessiedunvalvojan määräämistä koskevaan päätökseen päämies voi hakea erikseen muutosta. Muutoksenhaku ei kuitenkaan vaikuta määräyksen noudattamiseen. (holhoustoimilaki 8:80 §, oikeudenkäymiskaari 25:1.2 §.) Väliaikaiseen määräykseen ei kuitenkaan saa hakea muutosta (holhoustoimilaki 8:79.2 §).

3.1 Päämiehen kuuleminen edunvalvojan määräämisasiassa

Kuulemisella pyritään selvittämään päämiehen oma mielipide hakemuksesta edunvalvojan määräämisasiassa. Kuulemisella haetaan vastausta siihen, mitä mieltä päämies on hakemuksesta ja onko hän asian kannalla hyväksyen toimenpiteen vai onko hän sitä vastaan. Samalla pyritään myös selvittämään hänen perustelunsa mielipiteelleen. (Välimäki 2009, 148.)

Kun kuuleminen katsotaan vajaavaltaisen edun kannalta tarpeelliseksi, tuomioistuin voi kuulla vajaavaltaisen edunvalvojaa, huoltajaa tai muuta laillista edustajaa asiassa, jossa vajaavaltaisella on oikeus itse käyttää puhevaltaansa (oikeudenkäymiskaari 12:3 §). Jos kuuleminen on tarpeen

päämiehen edun vuoksi tai asian selvittämiseksi tulee edunvalvojan, huoltajan tai muun laillisen edustajan käyttäessä puhevaltaa päämiestä kuulla ja päämiehen käyttäessä puhevaltaa, tulee edunvalvojaa, huoltajaa tai muuta laillista edustajaa kuulla (hallintolainkäyttölaki 4:19 §). Edunvalvojan määräämisasiassa täysi-ikäiselle tulee varata tilaisuus tulla kuulluksi sille, jonka etua on valvottava (holhoustoimilaki 8:73 §). Toimintakelpoisuuden rajoittamisasioissa sääntely koskee siis kuulemista, kun taas edunvalvojan määräämisasioissa pääsääntönä on kuulemistilaisuuden varaaminen (Välimäki 2009, 148).

Tuomioistuimen on kuultava henkilökohtaisesti sitä, jonka edun valvomisesta on kysymys, kun asia koskee toimintakelpoisuuden rajoittamista (holhoustoimilaki 8:74 §). Päämiehen kuulemisen toimittaminen tapahtuu normaalisti istunnossa, jos oikeus päättää kuulla päämiestä henkilökohtaisesti. Päämiestä voidaan myös kuulla holhoustoimilain 8:76.2 §:n mukaan myös istunnon ulkopuolella, jos kuultava ei kykene ilman huomattavaa vaikeutta saapumaan istuntoon tai istunnon pitämiselle oikeuden ulkopuolella on jokin toinen erityinen syy. Tällainen erityinen syy on esimerkiksi laitoshoidossa oleva päämies, jonka saapuminen istuntoon olisi huomattavan hankalaa. (Välimäki 2009, 150.)

Edunvalvojan määräämiseen täysi-ikäiselle liittyvässä asiassa tulee varata tilaisuus kuulluksi sille, jonka etua on valvottava (holhoustoimilaki 8:73.2 §). Käräjäoikeuden on kehotettava asiaan osallista antamaan kirjallinen lausuma hakemuksen johdosta, jos hakemusasiassa on varattava asiaan osalliselle tilaisuus tulla kuulluksi (oikeudenkäymiskaari 8:5 §). Tiedoksianto voidaan antaa lähettämällä tiedoksianto postitse saantitodistusta vastaan tai kirjeellä, jos voidaan olettaa, että vastaanottaja saa tiedon asiakirjasta ja palauttaa todistuksen tiedoksiannon vastaanottamisesta määräpäivään mennessä (oikeudenkäymiskaari 11:3 §).

Haastemies voi myös toimittaa tiedoksiannon vastaanottajalle, kun tiedoksiantoa ei saada toimitetuksi postitse. Edellytys laillisen tiedoksiannon toimittamiselle on vastaanottajan kyky ymmärtää toimenpiteen merkitys. Tiedoksiantoa ei voida toimittaa, jos haastemies toteaa kuultavan olevan tilansa vuoksi kykenemätön ymmärtämään toimenpiteen merkityksen. Siinä tapauksessa tiedoksianto on toimitettava edunvalvontaan haettavan henkilön oikeudenkäyntiä varten määrätylle edunvalvojalle. (hallituksen esitys 52/2006 vp, 52.) Kyseisen holhoustoimilain 8:73.5 §:n mukaan, silloinkin kun hakemuksen tueksi esitetyt asiakirjat viittaavat siihen, että edunvalvontaan haettu henkilö ei kykene ymmärtämään asian merkitystä, tälle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi. (hallituksen esitys 52/2006 vp, 34.)

Kontradiktorinen periaate eli asianosaisen kuulemisperiaate edellyttää, että myös oikeudenkäyntiavustajan tai prosessiedunvalvojan määräämisasiassa päämiehelle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi, vaikka tästä kuulemisesta ei ole holhoustoimilaisissa erillistä säädöstä. Kuulemisella tässä tilanteessa pyritään toteuttamaan asianosaisen oikeus antaa ja saada informaatiota. Informaation saamiseen kuuluu myös oikeus saada tietoa käsittelyn kulusta. Päämiehelle voi jäädä käsitys, että häntä kohdellaan edunvalvonnan tarpeessa olevana jo ennen asian ratkaisemista, jos tuomioistuin määrää oikeudenkäyntiavustajan tai prosessiedunvalvojan päämiestä kuulematta. Näillä perusteilla päämiehelle tulee varata tilaisuus tulla kuulluksi ennen oikeudenkäyntiavustajan tai prosessiedunvalvojan määräämistä. (Tornberg & Kuuliala 2015, 232.)

Kuulemisesta voidaan myös luopua, jos ei ole päämiehen oikeusturvan kannalta tärkeää, että tälle määrätään edunvalvoja oikeudenkäyntiä varten (holhoustoimilaki 8:73.5 §). Kuulemisesta voidaan luopua myös kun kuulemistilaisuuden varaamista koskevaa tiedoksiantoa ei ole päämiehen tilan vuoksia saatu toimitettua. Tällöin uudella kuulemisyrityksellä ei olisi tällaisissa tapauksissa merkitystä. Kuulemisperiaate ei siten ole ehdoton oikeusperiaate, jota tulisi muodon vuoksi noudattaa. (Tornberg & Kuuliala 2015, 233.)

Oikeusasiamiestä oli pyydetty kantelussa tutkimaan prosessiedunvalvojan määräämiseen liittyvässä asiassa käräjäoikeuden notaarin menettelyä. Kantelijan mukaan hän oli saanut postitse käräjäoikeuden päätöksen edunvalvojan määräämisestä kyseiseen oikeudenkäyntiin. Kantelijan mukaan häntä ei kuitenkaan oltu kuultu asiassa. Prosessiedunvalvojan määräämistä käräjäoikeus oli perustellut kantelijan käräjäoikeuteen toimittamilla vastauksilla, joista selvinneen informaation mukaan kantelija ei ollut kykenevä valvomaan etuaan. Prosessiedunvalvojan määräämisellä haluttiin varmistua, että kantelijan perusteet tulisi käsitellyksi asianmukaisesti ja että kantelijan esittämät seikat tuli selvitettyä ilman yksipuolisen tuomion antamista. Oikeusasiamies katsoi käräjäoikeuden menetelleen virheellisesti, sillä tämä ei ollut kuullut kantelijaa. Kuulemisperiaatteen tärkeys perusoikeutena ja itsemääräämisoikeus huomioon ottaen, tulee henkilölle, jolle viran puolesta ollaan aikeissa määrätä edunvalvoja oikeudenkäyntiä varten, varata tilaisuus tulla kuulluksi. (Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen päätös 21.12.2007 diaarinumerot 2368/4/06 ja 2598/4/06.)

Kantelusta diaarinumeroista 2368/4/06 ja 2598/4/06 ilmeni, ettei kantelijaa oltu kuultu asiassa. Vaikka useimmiten kuuleminen liitetään edunvalvojan määräämisasiaan, tulee prosessiedunvalvojan määräämisasiassakin edunvalvontaan ehdotettavaa kuulla. Kyseisessä tapauksessa käräjäoikeus oli ajatellut kantelijan oikeusturvaa ja halunnut saada tarpeellisen selvityksen tämän perusteluille. Tosin se oli samalla tullut rajoittaneeksi kantelijan

itseään määräämisoikeutta, sillä tämä olisi ollut kuitenkin vielä kelpoinen antamaan mielipiteensä prosessiedunvalvojan määräämisasiassa.

Kun päämies ymmärtää asian merkityksen tulee häntä kuulla, mutta jos henkilöstä on selvä lääkärintodistus, ettei hän ymmärrä asian merkitystä, niin silloin kuuleminen on turhaa ja tarpeetonta. Tilanteessa, jossa päämies ymmärtää asian merkityksen, tulee häntä kuulla ja hänen mielipidettään kysyä asiasta. (Julkinen oikeusavustaja A, haastattelu 7.3.2016.) Julkinen oikeusavustaja B oli asiassa samoilla linjoilla. Hänen mukaansa päämiehen kanssa pitää keskustella ja yrittää hänen kauttaan saada mahdollisimman paljon tietoa asiasta, jos hän ymmärtää asian merkityksen. Mutta mikäli ei ymmärrä, tulee tietoa yrittää saada muualta sikäli kun sitä on saatavilla. (Julkinen oikeusavustaja B, haastattelu 7.3.2016.) Yleisen edunvalvojan mukaan päämiehen mielipiteelle on annettava merkitystä, mutta myös kokonaisuus on huomioitava. Esimerkiksi edunvalvojaehdokkaiden kelpoisuus voi olla myös erittäin merkityksellinen asia. (Yleinen edunvalvoja, haastattelu 16.3.2016.)

3.2 Päämieheen liittyviä tilanteita

Prosessiedunvalvojan määrääminen voi tulla kyseeseen asianosaiseen tai asianosaisen edunvalvojaan liittyvissä tilanteissa. Asianosaiselle voidaan määrätä edunvalvoja oikeudenkäyntiä varten kun tämä on sairauden, henkisen toiminnan häiriintymisen, heikentyneen terveydentilan tai muun vastaavan syyn vuoksi kykenemätön valvomaan etuaan oikeudenkäynnissä (oikeudenkäymiskaari 12:4 a § 1k.)

A:n hakemus edunvalvojan vapauttamisesta oli kärjäoikeudessa jätetty tutkimatta, koska vaatimukselle ei ollut esitetty yksilöityjä perusteita. A:n lausumien ja kärjäoikeudelle jätetyn lääkärintodistuksen perusteella oli ilmeistä, että A ei ollut kyennyt sairautensa vuoksi itse hoitamaan asiaansa. Siten A:lle olisi tullut määrätä edunvalvoja tai oikeudenkäyntiavustaja ennen käsittelyn jatkamista. (KKO 2005:46.)

Korkeimman oikeuden tapauksessa 2005:46 A ei ollut itse kyennyt tapauksessa esittämään tarpeellisia perusteita hänen edunvalvojansa vapauttamiseksi, jonka vuoksi kärjäoikeus oli jättänyt hänen hakemuksensa tutkimatta. Prosessiedunvalvojan määräämisellä olisi saatu asiaan tarpeellinen selvitys ja vietyä oikeudenkäynti virheettömästi läpi, kun asiassa olisi esitetty A:n perustelut edunvalvojan vapauttamiselle. Vaikkei asiassa saataisi selville absoluuttista totuutta,

olisi ratkaisu kuitenkin prosessiedunvalvojan avustuksella mahdollisimman lähellä oikeaa ratkaisua.

Vaasan hovioikeuden ratkaisussa kysymys oli siitä, pitkö A:n edunvalvojaksi määrätty yleinen edunvalvoja vapauttaa tehtävästään ja määrätä toinen henkilö A:n edunvalvojaksi. Keskeistä asiassa oli, että A:n oikeus tulla kuulluksi turvattiin määräämällä A:lle hovioikeudessa viran puolesta edunvalvoja oikeudenkäyntiä varten eli prosessiedunvalvoja. Asianosaisena tapauksessa oli A:n tytär, joka valitti hovioikeuteen ja vaati itsensä määräämistä A:n edunvalvojaksi. Hovioikeus katsoi, että A:lle oli varattava holhoustoimilain 73.2 §:n mukaan oikeus tulla kuulluksi. Hovioikeus pyysi lääkärinlausunnon selvittääkseen voitaisiinko A:ta kuulla. Lääkärinlausunnon mukaan A:ta ei voitu hänen terveydentilansa takia kuulla henkilökohtaisesti. A:lle määrättiin siitä syystä prosessiedunvalvoja, joka totesi vastauksessaan, että A:n edunvalvojana toimivaa yleistä edunvalvojaa ei olisi syytä vapauttaa tehtävästään. Hovioikeus hylkäsi hakemuksen. (3.7.2006 S05/951.)

Vaasan hovioikeuden ratkaisussa 3.7.2006 S05/951 prosessiedunvalvoja määrättiin lääkärinlausunnon pohjalta, kun kävi ilmi, ettei A:ta voitu kuulla henkilökohtaisesti. Asiassa kuultiin A:n sijaan prosessiedunvalvojaa, joka antoi asiassa vastauksen perehdyttyään selvitykseen A:n tilanteesta. Näin ollen prosessiedunvalvoja käytti asiassa päämiehen puhevaltaa tämän oikeusturvan suojaamiseksi.

Maistraatti oli hakemuksessaan vaatinut kehitysvammaiselle 21-vuotiaalle A:lle edunvalvojan määräämistä. Maistraatin kuulla A:ta henkilökohtaisesti, A oli samalla allekirjoittanut suostumuksensa edunvalvojan määräämistä varten. Liitteenä hakemuksessa oli ollut lääkärinlausunto, josta ilmeni, että A on henkisiltä taidoiltaan 8-vuotiaan tasolla. Lääkärinlausunto oli laadittu noin kaksi kuukautta kuulemisen jälkeen. Vaikka A:lle tai hänen edustajalleen ei varattu tilaisuutta tulla kuulluksi ja hänelle ei annettu hakemusasiakirjoja tiedoksi, käräjäoikeus oli hyväksynyt hakemuksen. Asia palautettiin käräjäoikeuteen ja edunvalvojan määrääminen kumottiin. (Korkein oikeus 2012:109)

Lääkärinlausunnossa A:n taudinmääritykseksi oli merkitty epätyypillinen autismi ja keskivaikkea älyllinen kehitysvammaisuus sekä käytöshäiriöitä, jotka vaativat hoitoa. Lausunnon mukaan keskimäärin 8-vuotiaan tasolla olleen A:n luetun ymmärtäminen oli arvioitu vaikeammaksi kuin tämän lukutaito. Korkeimman oikeuden mukaan, A:n antamaa suostumusta ei voitu katsoa lääkärinlausunnosta selvinneiden seikkojen vuoksi sellaiseksi, jonka mukaan edunvalvojan määrääminen olisi voitu ratkaista ilman enempää selvittelyjä. Käräjäoikeuden olisi tullut tehdä lain edellyttämiä toimenpiteitä A:n oikeusturvan varmistamiseksi varatakseen tälle tilaisuuden tulla kuulluksi. Lisäksi A:n oikeusturva olisi vaatinut prosessiedunvalvojan tai oikeudenkäyntiavustajan määräämistä. Prosessiedunvalvojan olisi tullut perehtyä A:n elämäntilanteeseen ja perhesuhteisiin sekä tukemaan ja avustamaan häntä antamaan lausuman. (Korkein oikeus 2012:109)

Korkein oikeus oli myös ratkaisussaan 2012:109 perustellut päätöstään lääkärinlausunnosta ilmenneillä seikoilla. Edunvalvojan määräämiseksi olisi tullut hankkia tarkempaa selvitystä. Tapauksessa prosessiedunvalvojan rooli olisi ollut A:n auttaminen lausuman antamisessa. Kyse oli siis tukevasta prosessiedunvalvojasta, joka olisi yhdessä asianosaisen kanssa tehnyt lausuman. Tutustuttuaan A:n elämäntilanteeseen prosessiedunvalvoja olisi saanut tarkemman kuvan A:n edunvalvojan määräämiseen liittyvistä seikoista ja siten tullut asiantuntevaksi tukemaan A:n lausuman antamista.

Tilanteessa, jossa perusteet edunvalvojan määräämiselle ovat olemassa eikä ole epäselvyyttä siitä, kuka tehtävään olisi määrättävä, edunvalvojan määrääminen oikeudenkäyntiä varten ei ole tarkoituksenmukaista. Esimerkiksi kun holhousviranomainen on kuullut henkilökohtaisesti edunvalvontaan haettavaa henkilöä ja todennut edunvalvonnan tarpeen olevan olemassa sekä sen, että kysymys edunvalvojan henkilöllisyydestä on riidaton. (hallituksen esitys 52/2006 vp, 52.)

Tilanteessa, jossa kuultavan tila olisi sellainen, ettei tämä pystyisi vastaanottamaan tiedoksiantoa, ei kaikissa tapauksissa kuitenkaan pidetä edunvalvojan määräämistä oikeudenkäyntiä varten kuultavan oikeusturvan kannalta tarpeellisenä. Tästä esimerkkinä on korkeimman oikeuden ratkaisu 2004:38, jossa prosessiedunvalvojaa ei määrätty.

Tapauksessa KKO 2004:38 B oli hakenut vuonna 1919 syntyneelle äidilleen A:lle edunvalvojaa tämän taloudellisten asioiden hoitamista varten. Kysymys oli siitä, tuleeko A:lle varata tilaisuus tulla kuulluksi asiassa. Koska kyse oli edunvalvojan määräämisestä täysi-ikäiselle, tulisi tälle varata tilaisuus tulla kuulluksi holhoustoimilain 8:73.2 § mukaan. Kuulemistilaisuuden varaamisella olisi voitu selvittää päämiehen olosuhteita ja kaikkia niitä seikkoja, joilla olisi ollut merkitystä edunvalvojan määräämisessä ja valitsemisessa. Lääkärinlausunnon mukaan, A ei sairautensa vuoksi ymmärrä oikeudenkäynnin merkitystä eikä häntä tarvitse kuulla oikeudenkäynnissä. Lääkärinlausunnon perusteella A ei kykenisi itse kertomaan oikeudelle tai asiamiehelle omaa mielipidettään tai antamaan merkityksellisiä tietoja asiaa koskien. Asiassa oli kuultu myös B:tä ja A:n tytärtä C:tä, joiden mielestä heidän äitinsä omaa mielipidettä ei saataisi selville. Maistraatti oli ollut asiasta samaa mieltä. Siten Korkein oikeus katsoi, ettei A:ta itseään voida kuulla asiassa. Perusteluissaan Korkein oikeus katsoi, että oikeudenkäyntiä varten määrättävä edunvalvojakaan ei olisi kyennyt selvittämään A:n omaa mielipidettä. (Korkein oikeus 2004:38.)

Oikeusneuvos Välimäki oli eri mieltä päätöksestä. Lausunnossaan Välimäki totesi, että A:n puolesta kuultava prosessiedunvalvoja olisi voinut perehtyä päämiehen aikaisempaan elämään ja selvittää tämän näkemystä ja toiveita asiassa, sekä hankkia merkityksellisiä tietoja edunvalvojan henkilövalintaa varten. Koska läheiset olivat edunvalvojan henkilöstä eri mieltä, prosessiedunvalvoja olisi voinut selvittää ja tarkastella asiaa ulkopuolisena tahona itsenäisesti pelkästään päämiehen itsensä kannalta. (Korkein oikeus 2004:38.)

Hallituksen esityksen 52/2006 vp mukaan, edunvalvontaan haetun kuulemisesta ei voitaisi luopua pelkästään sillä perusteella, että asiassa esitetystä selvityksestä ilmenee seikkoja, joiden perusteella voidaan olettaa, ettei hän kykenisi kertomaan omaa mielipidettään tai antamaan asiassa merkityksellisiä tietoja. Tiedoksianto olisi tässäkin tapauksessa pyrittävä toimittamaan ja vasta tiedoksiantoyrityksen epäonnistuttua kuultavan tilan vuoksi kuulemisesta voitaisiin luopua. Perustuslain 21 § oikeuden tulla kuulluksi mukaan tulee kuultavalle aina varata tilaisuus esittää näkemyksensä myös sellaisista selvityksistä, joihin tuomioistuimen muodostama käsitys hänen kykenemättömydestään tulla asiassa kuulluksi perustuu. (hallituksen esitys 52/2006 vp, 52.)

Korkeimman oikeuden tapauksen 2004:38 jälkeen holhoustoimilain 73 §:ää on muutettu niin, että jollei tiedoksiantoa saada kuultavan tilan vuoksi toimitettua, se tulee toimittaa 82 §:n mukaan määrätyle edunvalvojalle. Siten tiedoksianto ei jää toimittamatta, vaan prosessiedunvalvoja voi vastaanottaa sen päämiehen puolesta ja toimittaa käräjäoikeudelle kaiken tarpeellisen selvityksen, jonka prosessiedunvalvojan on mahdollista selvittää.

Edellä mainittujen tapausten perusteella, yleisimpien asianosaisen prosessiedunvalvojan määräämiseen liittyvien tilanteiden taustalla on toimintakykyä heikentävä sairaus. Muistisairaudet, kuten dementia sekä eriaisteiset toimintakyvyn häiriöt kuten kehitysvammaisuus, heikentävät asianosaisen kykyä toimittaa tarpeellista selvitystä perusteluilleen. Osassa tapauksista prosessiedunvalvoja käyttää puhevaltaa itsenäisesti kuultavan terveydentilan ollessa niin huono, ettei tätä pystytä henkilökohtaisesti kuulemaan. Mutta on myös tapauksia kuten korkeimman oikeuden ratkaisu 2012:109, jossa prosessiedunvalvoja, jos tämä olisi määrätty, olisi toiminut asianosaisen kanssa yhteistyössä, tukien lausuman tekemistä. Kaikissa tapauksissa kyse on ollut päämiehen oikeusturvan suojaamisesta ja oikeudesta tulla kuulluksi.

3.3 Päämiehen edunvalvojan liittyviä tilanteita

Tuomioistuin voi viran puolesta määrätä asianosaiselle edunvalvojan oikeudenkäyntiä varten, jos asianosaisen edunvalvoja on esteellisyyden vuoksi tai muusta syystä estynyt käyttämästä siinä puhevaltaa (oikeudenkäymiskaari 12:4 a § 1k). Edunvalvojan jääviyssäännöt koskevat kaikkia edustamistilanteita, myös niitä tilanteita, joissa edunvalvoja edustaa päämiestään oikeudenkäynnissä käyttäen tämän puhevaltaa. Edunvalvoja on esteellinen eli jäävi edustamaan

päämiestään kun holhoustoimilain mukaisissa tilanteissa hänen ja päämiehen edut ovat ristiriidassa keskenään. (Välimäki 2009, 84.) Edunvalvojan jäävinä tekemä oikeustoimi on pätemätön eikä se siten sido päämiestä (holhoustoimilaki 5:36 §). Jääviystilanteet voidaan jääviyden aiheuttavan seikan perusteella jakaa tilanteisiin, joissa edunvalvojan ja päämiehen välille syntyy eturistiriita ja tilanteisiin, joissa edunvalvojan edustamien usean päämiehen välille syntyy eturistiriita. (Välimäki 2009, 84.)

Tilanteissa, joissa edunvalvojan ja päämiehen välille syntyy eturistiriita, niin sanotun sukulaisuusjääviyden aiheuttaa asiassa ilmenneet henkilösuhteet. Tällöin kyseisissä tilanteissa ei merkitse etujen ristiriita, sillä osapuolten intressit ovat niin ilmeisesti keskenään ristiriidassa. (Välimäki 2009, 84- 85.) Edunvalvoja on esteellinen edustamaan päämiestään, jos vastapuolena on edunvalvoja itse, tämän puoliso, lapsi, lapsen puoliso tai edunvalvojan puolison lapsi tai tämän puoliso, edunvalvojan tai tämän puolison lapsenlapsi, sisarus, vanhempi tai isovanhempi taikka tällaisen henkilön puoliso, edunvalvojan sisaruksen lapsi tai vanhemman sisarus tai joku, jota edunvalvoja edustaa. (holhoustoimilaki 5:32.3 §.)

Edunvalvoja on esteellinen edustamaan päämiestään myös silloin, kun edunvalvojan ja päämiehen välille syntyy ristiriita muussa kuin holhoustoimilain 5:32.3 § tarkoitetuissa tilanteissa (holhoustoimilaki 5:32.5 §). Esteellisyys ei tällöin perustu vastapuolen muodolliseen asemaan, vaan siihen, että edunvalvojan ja päämiehen edut voivat joutua ristiriitaan vastapuolen ja edunvalvojan välisen suhteen tai yhteyden asiallisen sisällön vuoksi.

Edunvalvojalla on useasti edustettavana useampi päämies. Jos näiden päämiesten edut ovat ristiriidassa keskenään, edunvalvoja on esteellinen edustamaan molempia päämiehiä samassa oikeustoimessa. Tällöin jääviys perustuu siihen, että vastapuolena olisi holhoustoimilain 5:32.5 §:n tarkoittama joku, jota edunvalvoja edustaa.

Yleinen edunvalvoja on myös esteellinen asiassa, jossa hän tai saman palvelun tuottajan palveluksessa oleva muu henkilö saisi tietoonsa asian kannalta merkityksellisiä seikkoja aikaisemmin vastapuolen kanssa neuvotellessaan tai muutoin tätä avustaessaan. Jos yleinen edunvalvoja ei ole edustanut vastapuolta samassa tai muussa sellaisessa asiassa, josta selvinneillä seikoilla saattaisi olla merkitystä, yleinen edunvalvoja ei ole esteellinen vaikka vastapuolta edustaisikin saman palvelun tuottajan toinen yleinen edunvalvoja. (laki holhoustoimen edunvalvontapalveluiden järjestämisestä 5 §.)

4 PROSESSIEDUNVALVOJAN ASEMA

Prosessiedunvalvojan sovelletaan holhoustoimilain 442/1999 säännöksiä edunvalvojasta (oikeudenkäymiskaari 12:4 a § 1k.). Edunvalvoja hoitaa määräyksen mukaisesti vajaavaltaisen taloudellisia ja muita holhoustoimilaissa tarkoitettuja asioita. Edunvalvoja voidaan määrätä myös sille, joka ei ole vajaavaltainen, jos hän tarvitsee tukea asioittensa hoitamisessa (holhoustoimilaki 1:3 §.) Jotta yleinen edunvalvoja pystyy hoitamaan tehtävänsä asianmukaisesti, tällä tulee olla tehtävän edellyttämä taito, kokemus ja koulutus (laki holhoustoimen edunvalvontapalveluiden järjestämisestä 4 §).

Edunvalvojaksi voidaan määrätä henkilö, joka on sopiva kyseiseen tehtävään ja joka antaa suostumuksensa. Arvioitaessa sopivuutta tulee ottaa huomioon edunvalvojaksi esitetyn taito, kokemus sekä tehtävän laatu ja laajuus (holhoustoimilaki 2:5 §.) Kyseistä luetteloa ei kuitenkaan ole tarkoitettu tyhjentäväksi. Sopivuudella tarkoitetaan ennen kaikkea sopivuutta kyseiseen edunvalvontatehtävään. Tehtävän laadun ja laajuuden perusteella arvioidaan tehtävässä tarvittavaa taitoa ja kokemusta. Mitä vaativampi tehtävä, sitä enemmän edunvalvojalta vaaditaan taitoa ja kokemusta. Välimäen mukaan, taito ja kokemus tarkoittavat taitoa ja kokemusta hoitaa taloudellisia asioita (Välimäki 2009, 59).

Prosessiedunvalvonnassa ei yleensä ole kyse taloudellisten asioiden hoitamisesta, joten prosessiedunvalvojalta ei siis tarvitse vaatia erityistä taitoa ja kokemusta niissä asioissa. Pikemminkin tulisi arvioida prosessiedunvalvojan asiantuntevuutta tehtävän määrittämässä laajuudessa. Prosessiedunvalvojalta vaaditaan asiantuntevuutta arvioida asian vaikutusta päämiehen edun toteuttamisen kannalta.

Molemmat julkiset oikeusavustajat näkivät omat roolinsa prosessiedunvalvojana painottuvan joka asiassa päämiehen edun ajamiseen (haastattelu 7.3.2016). Julkisen oikeusavustajan B:n mukaan tulee miettiä, mitä hän voi prosessiedunvalvojana tehdä prosessissa päämiehen eduksi (haastattelu 7.3.2016). Yleinen edunvalvoja näki oman roolinsa prosessiedunvalvonnoissa jokseenkin turhauttavana, sillä ne olisi voitu mahdollisesti hoitaa muutoinkin ilman prosessiedunvalvojan määräystä (haastattelu 16.3.2016).

Prosessiedunvalvojan keskeisin velvollisuus oli molempien julkisten oikeusavustajien mielestä päämiehen edun ajaminen (haastattelut 7.3.2016). Yleisen edunvalvojan näkemys prosessiedunvalvojan keskeisimmistä velvollisuuksista oli huolellinen perehtyminen asiaan ja lausuman laatiminen yhtä huolellisesti (haastattelu 16.3.2016).

Prosessiedunvalvojan tulee olla täysivaltainen. Vajaavaltainen ei voi toimia edunvalvojana (holhoustoimilaki 2:6 §). Täysivaltaisuus on ehdoton edellytys edunvalvojana toimimiselle. Edunvalvojan tehtävän lakkaamista ei kuitenkaan aiheuta edunvalvojan toimintakelpoisuuden muu rajoittaminen. (hallituksen esitys 146/1998 vp, 30.) Täysivaltaisena prosessiedunvalvoja kykenee tekemään päteviä oikeustoimia.

Prosessiedunvalvojan ominaisuuksiin kuuluu riippumattomuus. Oikeudenkäynnissä prosessiedunvalvojan tulee olla päämiehen puhevaltaa käyttäessään riippumaton. Tällöin prosessiedunvalvoja pystyy toimimaan puolueettomasti tarkastellen päämiehen intressejä ja toimien tämän tarpeiden mukaan. Puolueettomuus kuuluu asiantuntevuuteen ja parantaa prosessiedunvalvojan toimimista tehtävässään luotettavasti. Prosessiedunvalvojaa määrättäessä oleellista on esteellisyysääntelyn tarkasteleminen. Edunvalvojaan liittyviä esteellisyyskysymyksiä tarkastellaan edempänä.

Julkinen oikeusavustaja A näki prosessiedunvalvojana ja oikeudenkäyntiavustajana toimimisen eroiksi sen, ettei oikeudenkäyntiavustaja voi poiketa päämiehen ohjeista. Siinä missä oikeudenkäyntiavustaja on sidottu päämiehen antamiin ohjeisiin, prosessiedunvalvojaa määrää ainoastaan päämiehen etu. (Julkinen oikeusavustaja A, haastattelu 7.3.2016.) Julkisen oikeusavustaja B:n mukaan oikeudenkäyntiavustaja kysyy päämiehen mielipidettä ja kertoo päämiehelle juridiset faktat ja sen, mihin päämiehen mielipide saattaa johtaa, jos juttua hoidetaan pelkästään hänen mielensä mukaan. Kun taas tilanteessa, jossa päämies on huonossa kunnossa, eikä ymmärrä oikeustoimen merkitystä tai prosessin merkitystä, joutuu prosessiedunvalvoja itse tekemään päätökset. (Julkinen oikeusavustaja B, haastattelu 7.3.2016.) Yleisen edunvalvojan näkemys prosessiedunvalvojana ja oikeudenkäyntiavustajana toimimisen eroista oli, että prosessiedunvalvoja katsoo prosessin näkökulmasta, että asia menee oikein kun taas oikeudenkäyntiavustaja huolehtii juridisesta puolesta päämiehen kannalta parhaalla tavalla (Yleinen edunvalvoja, haastattelu 16.3.2016).

Prosessiedunvalvoja on oikeutettu saamaan päämiehen varoista korvauksen tarpeellisista kuluistaan sekä kohtuullisen palkkion tehtävänsä laatuun ja laajuuteen ja päämiehen varoihin nähden (holhoustoimilaki 5:44.2 §). Päämies on lähtökohtaisesti vastuussa tuomioistuimen viran puolesta holhoustoimilain 82.1 §:n perusteella määräämän oikeudenkäyntiavustajan ja prosessiedunvalvojan kulujen ja palkkion korvaamisesta, joten tuomioistuin ei anna edunvalvonta-asiassa niitä koskevaa määräystä (Tornberg & Kuuliala 2015, 238). Ainut kriteeri kulujen korvattavuudelle on niiden tarpeellisuus, jota arvioidaan prosessiedunvalvojan tai oikeudenkäyntiavustajan esittämän vaatimuksen perusteella (holhoustoimilaki 5:44.2 §). Palkkion määrästä säännellään valtioneuvoston asetuksessa edunvalvojan palkkion suuruudesta 696/2012.

4.1 Prosessiedunvalvojan henkilö

Prosessiedunvalvojana voi toimia yleinen edunvalvoja tai julkinen oikeusavustaja. Arvioitaessa sitä, kumpi tehtävään tulee määrätä, tulee tarkastella sitä, kuinka päämies kykenee antamaan perusteltuja toimintaohjeita avustajalle ja valvomaan avustajan toimintaa. Oikeusavustajan määräämistä voidaan pitää myönteisessä tapauksessa riittävänä. Oikeusavustajan määrääminen voi olla riittävä myös tapauksessa, jossa päämies vastustaa hakemusta, mutta ei kykene esittämään perusteluitaan tilansa vuoksi. Avustaja voidaan määrätä myös, jos tämän määräämiseen uskotaan edistävän asiaa ja auttaa löytämään oikean toimintavaihtoehdon. Prosessuaalisten oikeuksien turvaamiseksi ensisijainen keino on oikeudenkäyntiavustajan määrääminen. Mutta, jos päämies ei kykene valvomaan oikeudenkäyntiavustajan toimenpiteitä ja antamaan tälle perusteltuja toimintaohjeita, tulee tehtävään määrätä oikeudenkäyntiavustajan sijasta edunvalvoja oikeudenkäyntiä varten. (hallituksen esitys 146/1998 vp, 67-68.)

Julkisten oikeusavustajien haastatteluista ilmeni, että käytännössä parhaimmat edellytykset prosessiedunvalvojaksi ovat henkilöllä, jolla on lainopillinen koulutus eli oikeustieteellinen yliopistotutkinto (haastattelut 7.3.2016). Oikeudenkäymiskaaren mukaan oikeudenkäyntiasiamiehenä tai –avustajana saa toimia asianajaja, julkinen oikeusavustaja tai luvan saaneista oikeudenkäyntiavustajista annetussa laissa 715/2011 tarkoitettu luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja, jollei oikeudenkäymiskaarella tai muussa laissa toisin säädetä (oikeudenkäymiskaari 15:2.1 §). Ammatillinen pätevyys on asianajajalla, julkisella oikeusavustajalla ja lupalakimiehellä (Julkinen oikeusavustaja B, haastattelu 7.3.2016). Myöskin yleinen edunvalvoja näki lakimieskoulutuksesta olevan etua prosessiedunvalvojan tehtävässä

(haastattelu 16.3.2016). Maallikolla ei välttämättä ole tarpeeksi edellytyksiä prosessiedunvalvojana toimimiseen, esimerkiksi tilanteessa, jossa vanhuksen edunvalvojana toimii tämän oma lapsi, jolla ei ole lainopillista koulutusta. Tilanteessa, jossa ollaan tuomioistuimessa joko riita- tai rikosprosessissa, prosessin vaatimat edellytykset ovat erilaiset kuin tilanteessa, jossa lähisukulainen edunvalvojana hoitaa vanhuksen taloudellisia asioita. (Julkinen oikeusavustaja A, haastattelu 7.3.2016.)

Julkinen oikeusavustaja B katsoi, että oikeustieteellisen koulutuksen lisäksi prosessiedunvalvojana toimivan tulisi tuntea oikeudenkäymiskaari ja tietää, miten prosessi oikeudessa toimii. Edellytyksenä on myöskin kärjäoikeuden määräys tehtävään. (Julkinen oikeusavustaja B, haastattelu 7.3.2016.) Yleinen edunvalvoja koki yhdeksi tärkeimmäksi perusasiaksi kokemuksiensa perusteella lausumapyynnön saamisen liitteineen oikeaan osoitteeseen eli edunvalvojan osoitteeseen. Lisäksi on hyvä ymmärtää prosessiedunvalvojan merkitys ratkaisijan näkökulmasta ja osata vastata siihen, mitä kysytään. (Yleinen edunvalvoja, haastattelu 16.3.2016.)

Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että riitaisassa edunvalvonta-asiassa ei prosessiedunvalvojaksi voida määrätä henkilöä, joka ei ole kelpoinen toimimaan oikeudenkäyntiasiamiehenä tai –avustajana. (Tornberg & Kuuliala 2015, 236.) Tämä on seurausta siitä, että riitaisessa edunvalvonta-asiassa oikeudenkäyntiasiamiehenä tai –avustajana saa toimia asianajaja, julkinen oikeusavustaja tai luvan saaneista oikeudenkäyntiavustajista annetussa laissa 715/2011 tarkoitettu luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja (oikeudenkäymiskaari 15:2.1 §). Oikeudenkäyntiavustajan tai prosessiedunvalvojan esteellisyytilanteita synnyttää muun muassa holhoustoimen edunvalvontapalveluiden järjestämistä vastuun siirtäminen valtion oikeusaputoimistoille (laki holhoustoimen edunvalvontapalveluiden järjestämisestä 1.2 §). Tästä johtuen julkiset oikeusavustajat ovat entistä useammin esteellisiä toimimaan oikeudenkäyntiavustajan tai prosessiedunvalvojan tehtävässä (Tornberg & Kuuliala 2015, 237).

Prosessiedunvalvonta tulee järjestää esteellisyytilanteissa ensisijaisesti siinä oikeusaputoimistossa, jonne on päämiehen asuinpaikasta lyhin välimatka tai jossa on muista syistä tarkoituksenmukaista järjestää edunvalvonta (oikeusministeriön asetus oikeusapupiireistä sekä oikeusaputoimistojen toimipaikoista ja edunvalvonta-alueista 5.2 §). Tuomioistuimen tulee tapauskohtaisesti harkita, hankitaanko oikeudenkäyntiavustaja tai prosessiedunvalvoja lähimmästä oikeusaputoimistosta, jonka julkiset oikeusavustajat voivat hoitaa tehtävän vai yksityinen avustaja, jos kyseiseen prosessiedunvalvojan tai oikeudenkäyntiavustajan tehtävään

parhaiten soveltuvan oikeusaputoimiston julkiset oikeusavustajat ovat esteellisiä (Tornberg & Kuuliala 2015, 237-238).

4.2 Tarpeellisen selvityksen hankkiminen ja lausuma

Prosessiedunvalvonnan avulla voidaan saada tarpeellista tietoa päätöksen tueksi. Tuomioistuimen on määrättävä omasta aloitteestaan hankittavaksi kaikki se selvitys, joka on tarpeen edunvalvojan määräämisasian tai toimintakelpoisuuden rajoittamisasian ratkaisemiseksi (holhoustoimilaki 8:78 §). Tuomioistuimen tulee myös aktiivisesti ohjata asian selvittämistä ja näytön hankkimista. Se voi pyytää sitä varten lääkärinlausunnon selvittääkseen päämiehen toimintakyvyn tilan. (Välimäki 2009, 154.) Lääkäri voi siten salassapitovelvollisuuden estämättä antaa tuomioistuimelle ne tiedot, jotka ovat asian ratkaisemisen kannalta merkittäviä (holhoustoimilaki 10:90 §).

Prosessiedunvalvoja voi saada tarpeellista tietoa asian päättämiseksi kuulemisella ja asiaan liittyvistä ja siinä kertyneistä asiakirjoista. Voi olla tilanteita, joissa päämies tarvitsisi edunvalvojaa, mutta hänellä ei ole sellaisia asioita, mitä pitäisi hoitaa tai ne tulevat hoidetuiksi muutoinkin. (Julkinen oikeusavustaja A, haastattelu 7.3.2016.) Silloin, kun päämiestä ei voida kuulla, tulee tietoa hankkia sikäli, kun sitä on saatavilla. Kun taas päämiestä voidaan kuulla, mutta tämä on esimerkiksi liikuntakyvytön, voidaan kuuleminen toimittaa käymällä hänen luonaan ja selvittämällä siten tilannetta. Monesti asiassa voidaan tyytyä käräjäoikeuden antamaan päätökseen siitä, ettei päämiestä voitu kuulla. Hakemuksen liitteenä tulee olla lääketieteellistä selvitystä päämiehen kyvystä ymmärtää asian merkitys (Julkinen oikeusavustaja A, haastattelu 7.3.2016). Jos sellaista tietoa ei missään ole, voidaan periaatteessa lähisukulaisilta kysyä tilanteissa, joissa lähisukulaisilla ei ole intressiä riidattomassa asiassa. (Julkinen oikeusavustaja B, haastattelu 7.3.2016.)

Varsinaisen edunvalvojan määräämisen tarvetta koskevaa päätöstä varten tulee selvittää, millainen tarve edunvalvojalle on ja kuinka paljon henkilöllä, jota edunvalvontaan haetaan, on omaisuutta. Voidaan myös selvittää, onko tapahtunut jotain vahinkoa, onko häntä joku käyttänyt hyväksi ja onko rahoja lähtenyt tuntemattomiin kohteisiin. Tietoa voidaan etsiä tässä tilanteessa siltä, joka prosessin on laittanut liikkeelle, eli esimerkiksi käräjäoikeudesta tai maistraatista. Tietoa voidaan yrittää hakea myös kotisairaanhoidosta, sosiaalityöntekijöiltä tai perhetyöntekijöiltä. (Julkinen oikeusavustaja B, haastattelu 7.3.2016.)

Selvitysten pohjalta annettava lausuma riippuu paljon asiasta. Varsinaista mallia niille ei ole, mutta sen laatimisessa tulee myöskin ajatella ensisijaisesti päämiehen etua. Lausuma annetaan aina kirjallisesti. (Julkinen oikeusavustaja A, haastattelu 7.3.2016.) Lausuman laatimisessa prosessiedunvalvoja pohjaa työkokemukseensa sekä myös elämäkokemukseensa (Julkinen oikeusavustaja B, haastattelu 7.3.2016). Prosessiedunvalvoja ottaa lausumassaan kantaa niihin asioihin, joihin tuomioistuin on sitä pyytänyt. Lausuma laaditaan rakenteeltaan selkeäksi asiakirjaksi. (Yleinen edunvalvoja, haastattelu 16.3.2016.)

4.3 Puhevallan käyttämisen sääntely holhoustoimilaissa ja prosessilaeissa

Holhoustoimilain 29.4 § mukaan, edunvalvojan oikeudesta käyttää päämiehensä puhevaltaa tuomioistuimessa ja muun viranomaisen luona säädetään erikseen. Erikseen sääntelyllä tarkoitetaan prosessilakeja, jotka ovat holhoustoimilakiin nähden erityislainsäädäntöä. Sen vuoksi puhevaltaa koskevassa kysymyksessä prosessilait ovat ensisijaista lainsäädäntöä. Holhoustoimilaki täydentää prosessilakeja niiltä osin kun ne käyttävät holhoustoimilain käsitteistöä ja jaotteluja. (Välimäki 2009, 175.)

Päämiehen puhevallan käyttämistä oikeudenkäynnissä ei ole säännelty holhoustoimilaissa, vaan prosessilaeissa, kuten oikeudenkäymiskaassa, oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetussa laissa 689/1997, hallintolainkäyttölaissa 586/1996 ja hallintolaissa 434/2003. Prosessilaeilla ja holhoustoimilailla on tiivis yhteys, sillä prosessilait hyödyntävät holhoustoimilain sääntelyä. Siviiliprosessissa päämiehen oikeudenkäyntikelpoisuus on liitetty siviilioikeudelliseen täysivaltaisuuteen.

Prosessilaeista löytyy nykyään sääntelyä koskien puhevallan käyttämistä tilanteissa, joissa edunvalvoja on määrätty päämiehen toimintakelpoisuutta rajoittamatta (Välimäki 2009, 173.) Edunvalvoja tai muu laillinen edustaja käyttää vajaavaltaisen puhevaltaa, kun vajaavaltainen on asianosaisena riita-asiassa tai asianomistajana rikosasiassa (oikeudenkäymiskaari 12:1 §). Hallintolainkäyttölain yleissäännöksessä vajaavaltaisen puhevallasta todetaan, että vajaavaltaisen puolesta puhevaltaa käyttää hänen edunvalvojansa, huoltajansa tai muu laillinen edustajansa, jollei jäljempänä luvussa neljä muuta säädetä (hallintolainkäyttölaki 4:17 §). Vastaava säännös on hallintolain 3:14 §. Täysivaltaiselle määrätty edunvalvoja käyttää itsenäisesti päämiehensä ohella puhevaltaa tehtäviinsä kuuluvissa asioissa. Päämiehen kanta on ratkaiseva, jos hän kykenee

ymmärtämään asian merkityksen silloin, kun päämies ja edunvalvoja ovat puhevaltaa käyttäessään eri mieltä. Edunvalvoja voi yksin käyttää päämiehen puhevaltaa asiassa, josta päämiehellä ei ole oikeutta päättää, jos päämiehen toimintakelpoisuutta on rajoitettu muulla tavoin kuin vajaanvaltaiseksi julistamalla. (oikeudenkäymiskaari 12:1 a §.) Vastaava säännös löytyy myös hallintolainkäyttölain 18 a §:stä ja hallintolain 3:15 §:stä.

4.4 Puhevallan käyttäminen prosessiedunvalvojan tehtävänä

Prosessiedunvalvoja päämiehen puhevallan käyttäjänä toimii päämiehen oikeusturvan takaamiseksi. Puhevallan käyttäjänä prosessiedunvalvojan tulee pyrkiä toimimaan päämiehen edun mukaisesti. Prosessiedunvalvojan tehtävä puhevallan käyttäjänä on erityisesti turvata oikea ratkaisu tilanteissa, joissa päämies ei ymmärrä asian merkitystä. Prosessiedunvalvojan käyttäminen puhevallan käyttäjänä ehkäisee mahdollisten vahinkojen syntymistä. Päämies saattaisi ymmärtämättömyytensä vuoksi aiheuttaa henkilölleen tai varallisuudelleen vakavaa vahinkoa. Hallituksen esityksen mukaan, kyvyttömyys hoitaa omia asioita voi ilmetä etujen valvonnan laiminlyömisinä, epäedullisiin oikeustoimien sitoutumisena tai alttiutena taloudelliseen hyväksikäyttöön tähtäävälle taivuttelulle (146/1998 vp, 6).

Täysi-ikäinen vajaanvaltainen henkilö käyttää itse puhevaltaansa henkilöään koskevassa asiassa silloin, kun hän ymmärtää asian merkityksen (oikeudenkäymiskaari 12:1.2 §). Hallituksen esityksen mukaan, tällä tarkoitetaan sellaista ymmärryskykyä, jota voidaan pitää asian laatuun nähden riittävänä edun valvomisen kannalta (146/1998 vp, 80). Vajaanvaltainen käyttää itse puhevaltaansa, jos riidan tai rikoksen kohteena on hänen vallinnassaan oleva asia tai jos riita koskee sellaista oikeustointa, jonka tekemiseen hänellä on kelpoisuus (oikeudenkäymiskaari 12:1.2 §). Tilanteessa, jossa vajaanvaltainen ei ymmärrä asian merkitystä, puhevaltaa käyttää tehtävään määrätty edunvalvoja tai se, jonka toimivaltaan asia kuuluu (hallituksen esitys 146/1998 vp, 80).

Prosessiedunvalvonta kohdistuu useimmiten henkilöä koskeviin asioihin. Henkilöä koskevia asioita ei ole erityisemmin määritelty oikeudenkäymiskaareissa eikä holhoustoimilaisissa. Välimäki on käyttänyt apunaan prosessin kohteen ja henkilöoikeuden keskeisiä käsitteitä, yksityisyyttä ja yksilöllisyyttä, määritellään henkilöä koskevat oikeudet. Esimerkkejä näistä oikeuksista ovat oikeus ruumilliseen ja henkiseen loukkaamattomuuteen, oikeus uskonnonvapauteen, oikeus

sukuasemaan, nimeen, omaan kuvaan ja itseään koskeviin tietoihin, oikeus asuinpaikan valintaan, huollosta ja koulutuksesta päättämiseen. (Välimäki 2009, 179.)

Edunvalvonnassa on usein kyse huollon järjestämisestä ja siten henkilöön kohdistuvan oikeuden rajoittamisesta. Edunvalvonta rajoittaa päämiehen kelpoisuutta hallita itse omia asioitaan esimerkiksi talouteen liittyen. Siten on hyvin tärkeää, että edunvalvojan määräämisasiassa ja päämiehen toimintakelpoisuutta rajoitettaessa hankitaan kaikki tarpeellinen selvitys mahdollisimman oikeellisen ratkaisun löytymiseksi. Vaikka päämies ei kykenisi antamaan yksilöityjä ja perusteltuja toimintaohjeita, tulee prosessiedunvalvojan pyrkiä selvittämään päämiehensä mielipide (Tornberg & Kuuliala 2015, 231).

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Opinnäytetyön prosessin aikana kävi selväksi, kuinka harvinaisia prosessiedunvalvonnat ovat käytännössä. Materiaalin niukkuuden vuoksi raportin teoria painottuu vahvasti lakeihin ja olemassa olevaan oikeuskäytäntöön. Käsitteenä prosessiedunvalvonta on uusi ja käytännössä siihen ei aiemmin ole paljoa kiinnitetty huomiota. Yleistynyt se on käsitteenä vasta ihmisoikeuksien ja oikeusturvasäädösten myötä, joten se on ollut olemassa vasta jonkin aikaa. Prosessiedunvalvonta on lähinnä käytännössä muodostunut sanonta, jota ei laeista suoraan löydy, vaan joissa puhutaan oikeudenkäyntiä varten määrättävästä edunvalvojasta.

Prosessiedunvalvonnan tarkoitus määrittää myös sen merkitystä. Haastattelujen ja teorian pohjalta prosessiedunvalvonnan perimmäiseksi tarkoitukseksi on noussut päämiehen edun ajaminen. Päätökset tulee tehdä ajatellen päämiehen etua ja sitä, mikä on päämiehen edun mukaista. Prosessiedunvalvonnalla on merkitystä erityisesti päämiehen oikeusturvan suojaamisen kannalta. Prosessiedunvalvonta mahdollistaa sen, että jokainen saa tilaisuuden tulla kuulluksi ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaate toteutuu. Oikeudenkäyntiprosessin kannalta prosessiedunvalvonta auttaa käymään prosessin joutuisasti läpi, kun asiassa ei tarvitse monimutkaisesti määrätä henkilölle edunvalvojaa, jonka määräämisprosessi taas hidastaisi käsittelyn kulkua.

Prosessiedunvalvontojen ollessa harvinaisia, myöskin kokemus niistä on vähäistä. Eniten kokemusta tuntuu olevan julkisilla oikeusavustajilla, joille prosessiedunvalvonnat ensisijaisesti määrätään. Tapaukset ovat hyvin vaihtelevia ja asiassa tehtävät toimenpiteet riippuvat asian luonteesta ja tarpeesta. Prosessiedunvalvonnan tarve tulee päämiehen edun suojelemisesta ja päämiehen etuun pyrkimisestä. Jos päämies ymmärtää asian, pyritään hänen mielipiteensä ottamaan huomioon ja antamaan tälle tilaisuus tulla kuulluksi. Jos päämies ei kuitenkaan ymmärrä toimenpiteen merkitystä, prosessiedunvalvoja joutuu itse päättämään, mikä asiassa on päämiehen etu ja miten sen mukaan toimitaan.

Prosessiedunvalvojan keskeisin rooli onkin suojata päämiehen etua ja ensisijaisena tehtävänä on päämiehen edun ajaminen. Prosessiedunvalvoja ottaa päätöstä varten selvää tarvittavista tiedoista tai perustaa päätöksensä lääkärintodistuksen varaan, jos muuta selvitystä ei tarvita tai sitä ei ole saatavilla aina tapauksesta riippuen. Prosessiedunvalvojen tehtävät ovat hyvinkin erilaisia johtuen

siitä, mitä asiassa haetaan ja onko kyse riidattomasta vai riitaisesta asiasta. Siten mahdollisen kirjallisen lausuman sisältö riippuu aina asiasta ja siitä, mitä käräjäoikeus on pyytänyt.

Useimmiten prosessiedunvalvontaa tarvitaan tilanteessa, jossa päämies tai edunvalvontaan ehdotettava henkilö on kykenemätön itse käyttämään puhevaltaansa ja antamaan asiassa tarvittavia tietoja päätöksen tueksi. Syitä toimintakyvyn heikkenemiselle ovat sairaudet, kuten muistihäiriöt tai muut toimintakykyä heikentävät terveydelliset ongelmat tai toimintakyvyn häiriöt. Tilanteet voivat liittyä myös edunvalvojan esteellisyyteen. Edunvalvoja on esteellinen esimerkiksi tilanteessa, jossa hänen ja edunvalvottavan välillä vallitsee ristiriita.

Prosessiedunvalvonnassa liikkeelle lähdetään prosessiedunvalvojan tarpeen toteamisesta, joka voi käydä ilmi haastemiehen yrittäessä toimittaa tiedoksianto tai kesken prosessin. Käräjäoikeus pyytää prosessiedunvalvojaksi harkitsemaltaan henkilöltä suostumuksen, jonka jälkeen se määrää tehtävään kyseisen henkilön. Ensisijaisesti tehtävään määrätään julkinen oikeusavustaja, mutta tehtävässä voi toimia myös muu lainopillisen koulutuksen omaava henkilö kuten yleinen edunvalvoja. Prosessiedunvalvojan tulee olla tehtävään sopiva, täysivaltainen, riippumaton ja toimia päämiehen puhevaltaa käyttäessään aina tämän edun hyväksi.

Selkein ero tavallisen edunvalvonnan ja prosessiedunvalvonnan välillä on niiden tarkoitus. Tavallisessa edunvalvonnassa hoidetaan pääasiassa päämiehen taloudellisia asioita ja määräys voi kestää hyvinkin pitkään, kun taas prosessiedunvalvonta tapahtuu oikeuden määräyksestä prosessin ajan. Prosessiedunvalvonnassa voidaan ottaa vastaan tiedoksianto, toimittaa pelkkä kirjallinen lausuma tai asia voidaan käydä oikeuden istunnossa pitkänäkin prosessina läpi.

7 POHDINTA

Opinnäytetyön tavoitteena oli selventää prosessiedunvalvonnan tarkoitusta ja tilanteita, joissa sitä tarvitaan. Näkökulmana oli päämiehen oikeusturvan suojaaminen prosessiedunvalvonnan aikana ja tarkoituksena oli tutkia myös prosessiedunvalvojan roolia ja henkilöä. Työ on lainopillinen ja teoria pohjautuu lakeihin, niiden esitöihin, oikeuskirjallisuuteen sekä aiheeseen sopiviin oikeustapauksiin. Tutkimusmenetelmä on kvalitatiivinen eli laadullinen, jota on toteutettu henkilöhaastatteluilla. Henkilöhaastatteluilla pyrin tuomaan työhön käytännön näkökulmaa ja selventämään sitä, mitä toimenpiteitä prosessiedunvalvojan on tehtävä määräyksen johdosta.

Prosessiedunvalvontaa tarvitaan ensisijaisesti turvaamaan päämiehen oikeusturvaa prosessin aikana ja sillä on merkitystä myös ihmisoikeuksien ja perusoikeuksien toteutumisen kannalta. Käytännössä se tarkoittaa, että päämiehelle varataan tilaisuus tulla kuulluksi. Päämiehelle tulisi antaa joka tapauksessa mahdollisuus tulla kuulluksi riippumatta hänen toimintakyvystään. Kun on mahdollista, että päämies kykenee jotenkin ilmaisemaan itseään ja antamaan lisätietoa tilanteestaan, tulisi häntä yrittää kuulla.

Prosessiedunvalvonta tukee myös oikeudenkäynnin käymistä oikeudenmukaisesti, kun päämiehellä on tarvittava edustus, joka pyrkii päämiehen etuun hankkimalla tarvittavan selvityksen asiaa varten. Tarpeelliseksi selvitykseksi voi asian laajuudesta riippuen ehkä riittääkin pelkkä lääkärinlausunto, mutta laajassa asiassa tulisi yrittää edes hankkia lisätietoa päämiehen tilanteesta ja toimintakyvystä. Voihan olla, että asiassa selviääkin lisätietoa, joka vaikuttaisi olennaisesti päätöksentekoon. Prosessin edellytykset tulevat täytetyiksi, kun päämiehen mielipide yritetään saada selville, eikä sitä vain jätetä huomiotta päätettäessä edunvalvojan määräämisestä päämiehelle. Edunvalvojan määrääminen kuitenkin rajoittaa asianosaisen toimintakykyä, joten perusteet lausumalle siitä, tuleeko asianosaiselle määrätä edunvalvoja, tulisi selvittää tarkkaan.

Prosessiedunvalvonnan perimmäinen merkitys on päämiehen edun ajaminen. Prosessiedunvalvojaa velvoittaa ainoastaan päämiehen etu, eikä esimerkiksi riitelevien sukulaisten intressit. Asiasta riippuen tulisi aina ajatella, onko se päämiehen edun mukaista, että hänelle määrätään edunvalvoja. Täysivaltainen täysi-ikäinen henkilö kykenee periaatteessa huolehtimaan taloudellisista asioistaan, mutta toimintakyvyn heiketessä sairauden, henkisen toiminnan häiriintymisen tai muun tällaisen syyn vuoksi, hän voi tulla kykenemättömäksi vastaamaan

asioitaan koskeviin kysymyksiin. Tällöin tulee ajankohtaiseksi harkita, tarvitseeko hän edunvalvojan hoitamaan taloudellisia asioitaan. Kun päämies on jo siinä kunnossa, että lääkärintodistuksella todetaan hänen olevan kykenemätön ymmärtämään asian merkityksen, tulee hänelle silti varata tilaisuus tulla kuulluksi ja hänen mielipidettään yrittää selvittää.

Prosessiedunvalvojan rooli on yrittää selvittää päämiehen tilanteeseen liittyviä seikkoja, kuten hänen kuntoaan ja mielipidettään. Prosessiedunvalvoja voi saada tietoa käräjäoikeuden tai maistraatin asiakirjoista, hoitohenkilökunnalta, lähisukulaisilta tilanteesta riippuen sekä päämieheltä itseltään. Päämiestä tulee kuulla hänen ymmärryksensä mukaan. Kun asiassa on selvä lääkärintodistus, että päämiestä ei pystytä kuulemaan, prosessiedunvalvoja tekee päätöksen niiden asiakirjojen ja selvitysten avulla, jotka asiassa ovat ilmenneet. Mikäli päämies kykenee ymmärtämään asian merkityksen, tulee häntä kuulla ja hänen mielipidettään kysyä. Kuuleminen voidaan hoitaa vaikka puhelimitse tai käymällä paikan päällä hoitolaitoksessa, jos päämies on liikuntakyvytön. Saamiensa selvitysten avulla prosessiedunvalvoja pohtii asiaa päämiehen edun kannalta ja tekee lausuman sen mukaan, mihin häneltä pyydetään vastausta. Kun kyseessä on edunvalvojan määrääminen täysi-ikäiselle, lausuman tulee vastata kysymykseen tarvitseeko päämies edunvalvontaa vai ei.

Prosessiedunvalvonta mahdollistaa oikeudenkäynnin sujuvuutta ja joutuisuutta, kun prosessin aikana huomataan, että asianosainen tarvitseekin edunvalvojan. Kun asiassa ei tarvitse määrätä edunvalvojaa monimutkaisella prosessilla vaan voidaan määrätä prosessiedunvalvoja, asian käsittely on joutuisampaa. Vaikka prosessiedunvalvonnan vaatimat toimenpiteet voivat vaikuttaa vähäisiltä ja se voi joissakin tapauksissa olla hyvinkin muodollinen ja lyhyt asia, prosessiedunvalvonta on silti tärkeää oikeusturvan ja ihmisoikeuksien toteutumisen kannalta.

Laki ei aseta prosessiedunvalvojan tehtävää lainopilliseksi tehtäväksi, mutta käytännössä lainopillisesta koulutuksesta eli oikeustieteellisestä yliopistotutkinnosta on eniten hyötyä prosessiedunvalvojan tehtävää hoidettaessa. Esimerkiksi tiedoksiannon vastaanottaminen ei vaadi sen kummempia toimenpiteitä, jolloin sen voisi vastaanottaa myös henkilö, jolla ei ole lainopillista koulutusta. Käytännössä tehtävän laajuudesta riippuen laintuntemuksesta voi kuitenkin olla hyötyä. Tällöin prosessiedunvalvoja pystyy perustelemaan tekemänsä päätökset ja toimimaan kuten laki määrää. Asiassa, jossa prosessiedunvalvojan tulee edustaa päämiestä oikeudenkäynnissä, oikeudenkäyntiprosessin ja käytäntöjen tunteminen helpottaa työskentelyä. Prosessiedunvalvojaa koskevasta sääntelystä ei käy ilmi, että tämän tulisi olla lainopillisen koulutuksen saanut henkilö,

kuten oikeudenkäyntiavustajan tulee lain mukaan olla. Useimmiten prosessiedunvalvojan tehtävään määrätään julkinen oikeusavustaja, jolla siis on lainopillinen koulutus.

Prosessiedunvalvojaa ja oikeudenkäyntiavustajaa käsittelevät pitkälti samat säännökset, vaikka he ovat tehtävässään eri asemissa päämieheen nähden. Prosessiedunvalvojaa määrää ainoastaan päämiehen etu, kun taas oikeudenkäyntiavustaja on sidottu tekemään niin kuin päämies haluaa. Prosessiedunvalvoja tekee päätökset itsenäisesti päämiehen etua ajatellen eikä hänen ole pakko noudattaa päämiehen toiveita kuten oikeudenkäyntiavustaja on sidottu tekemään. Oikeudenkäyntiavustaja toimii päämiehensä ohjeiden mukaisesti noudattaen päämiehen tahtoa, mutta hän ei voi tehdä itsenäisesti päätöksiä päämiehen puolesta, kuten prosessiedunvalvoja voi. Prosessiedunvalvojalla on enemmän valtaa eikä sitä merkitä rekisteriin, kun asiassa ei ole kyse omaisuuden hoitamisesta tai edustamisesta jakamattomassa pesässä, joten prosessiedunvalvojaa ei siten edes valvota holhousviranomaisen taholta.

Materiaalia ei ollut hirveästi käytettävänä, mutta nekin lähteet mitä olen työssäni käyttänyt, palvelivat aihettani hyvin. Holhoustoimilain ja oikeudenkäymiskaaren yhdisteleminen ja niiden toisiinsa sovittaminen ja yhtenevien taikka täydentävien säännösten tulkitseminen oli mielenkiintoista. Pysin tuomaan opinnäytetyössä esille aiheen kannalta olennaisimmat säädökset ja pohtimaan niitä aiheen kannalta. Kirjallisuuden teokset käsitelivät aihetta pääpiirteittäin, mutta niistä sai kuitenkin itselle varmuutta kirjoittaa niistä aiheista, mitä nyt työssäni olen käsitellyt.

Julkisten oikeusavustajien yhteystiedot sain Oulun Käräjäoikeudelta. Kolme haastattelua riittivät mielestäni täyttämään teoriapohjan käytännön osuuden. Olen myös tyytyväinen, että sain haastateltua sekä julkisia oikeusavustajia että yhtä edunvalvojaa, jotta haastatteluihin tulee hieman kontrastia ja eri näkökulmia. Toki niitä olisi voinut tehdä enemmänkin, mutta koin haastateltavien etsinnän haastavana, sillä kokemusta prosessiedunvalvonnasta on vähän. Lisäksi huomasin jo parin ensimmäisen haastattelujen vastausten olevan pääpiirteiltään samanlaisia. Nähdäkseni eri ammatissa työskentelevät haastattelemani henkilöt näkevät asian pohjimmiltaan samanlaisena.

Koska yhtenäistä lainsäädäntöä prosessiedunvalvonnasta ei ole, työssäni on sovellettu holhoustoimilakia ja oikeudenkäymiskaarta rinnakkain siten, kun oikeudenkäymiskaari holhoustoimilakia täydentää. Holhoustoimilain pykälää sovelsin prosessiedunvalvojan, sillä laissa ei kyseistä käsitettä sellaisenaan ole. Mielestäni myös päämiehen kuulemiseen prosessiedunvalvojaa määrättäessä tulee soveltaa holhoustoimilakia, koska

oikeudenkäymiskaassa 4 a §:ssä säädetään, että oikeudenkäyntiä varten määrättävään edunvalvojan sovelletaan holhoustoimilain säännöksiä edunvalvojasta. Prosessilaeista yhteneviä puhevaltaan liittyviä pykäläitä löytyi hallintolaista ja hallintolainkäyttölaista, jotka katsoin olevan yhteydessä opinnäytetyöaiheeseen. Niitä on siten sovellettu raportissa vain näiltä osin.

Opinnäytetyöprosessin alussa määrittelemiini tutkimuskysymyksiin löytyi pääpiirteittäin hyvin vastaukset. Odotin löytäväni enemmän materiaalia kuin sitä loppujen lopuksi oli, johtuen luultavasti siitä, että prosessiedunvalvonta on käytännössä harvinainen ja kokemusta siitä on myöskin vähän. Julkisen oikeusavustaja A:n haastattelussa tuli uutena kysymyksenä esille se, että voiko prosessiedunvalvojan määrääminen henkilölle herättää kysymyksen siitä, tarvitseeko hän edunvalvojaa muissakin asioissa kuin vain kyseisessä prosessissa. Koska, jos henkilö ei kykene edustamaan itseään ja kertomaan mielipidettään prosessissa, voiko tarve edunvalvonnalle ilmetä tällöin prosessiedunvalvojan määräämisen kautta.

Kootessani teoriapohjaa ja kirjottaessani raporttia eteen tuli valtavasti uutta asiaa. Koko opinnäytetyön tekeminen on ollut kokonaisvaltainen oppimisprosessi. Vasta, kun sain raportin valmiiksi ymmärsin, kuinka vähän asiasta tiesin etukäteen. Mielestäni opinnäytetyölleni laatima aikataulu piti hyvin ja se valmistui niillä resursseilla ja siinä ajassa kuin olin alun perinkin sen suunnitellut valmistuvan. Realistisesti tehty aikataulu helpotti työskentelyä ja tavoitteiden saavuttamista. Opinnäytetyön tekeminen oli mielekäästä ja uskon sen selventävän prosessiedunvalvonnan tarkoitusta.

LÄHTEET

Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen päätös 21.12.2007 diaarinumerot 2368/4/06 ja 2598/4/06.

Viitattu

14.12.2015.

[http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw.cgi/trip/?\\${APPL}=ereopaa&\\${BASE}=ereopaa&\\${THWIDS}=0.16/1449659836_16791&\\${TRIPPIFE}=PDF.pdf](http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw.cgi/trip/?${APPL}=ereopaa&${BASE}=ereopaa&${THWIDS}=0.16/1449659836_16791&${TRIPPIFE}=PDF.pdf)

Euroopan ihmisoikeussopimus 63/1999

Euroopan neuvoston suositus toimintarajoitteisten aikuisten oikeudellista suojelua koskevista periaatteista No R(99)4 (Recommendation No. R (99) 4 of the Committee of Ministers to member states on principles concerning the legal protection of incapable adults)

Hallintolainkäyttölaki 586/1996

Hallintolaki 434/2003

Hallituksen esitys 146/1998 vp

Hallituksen esitys 203/2010 vp

Hallituksen esitys 52/2006 vp

Holhustoimilaki 442/1999

Julkinen oikeusavustaja A. 2016. Julkinen oikeusavustaja, varatuomari, asianajaja. Haastattelu 7.3.2016. Tekijän hallussa.

Julkinen oikeusavustaja B. 2016. Julkinen oikeusavustaja, varatuomari, asianajaja. Haastattelu 7.3.2016. Tekijän hallussa.

Korkein oikeus 2004:38

Korkein oikeus 2005:46

Korkein oikeus 2012:109

Laki holhoustoimen edunvalvontapalveluiden järjestämisestä 575/2008

Oikeudenkäymiskaari 4/1734

Oikeusministeriön asetus oikeusapupiireistä sekä oikeusaputoimistojen toimipaikoista ja edunvalvonta-alueista 534/2013

Suomen perustuslaki 731/1999

Tilastokeskus. 2014. Väestöennuste: Liitetaulukko 1. Väestö ikäryhmittäin koko maa 1900–2060 (vuodet 2020–2060: ennuste) Viitattu 1.12.2015.
http://www.stat.fi/til/vaenn/2015/vaenn_2015_2015-10-30_tau_001_fi.html

Tilastokeskus. 2013. Kotitalouksien varallisuus: 3. Varallisuus väestöryhmittäin. Viitattu 8.12.2015.
[Http://www.stat.fi/til/vtutk/2013/vtutk_2013_2015-04-01_kat_003_fi.html](http://www.stat.fi/til/vtutk/2013/vtutk_2013_2015-04-01_kat_003_fi.html)

Tornberg, J. & Kuuliala, M. 2015. Suomen edunvalvontaoikeus. Helsinki: Talentum.

Vaasan Hovioikeus 3.7.2006 S09/951

Vuorenpää, M. 2009. Prosessioikeuden perusteet. Helsinki: Talentum.

Välimäki, P. 2009. Holhoustoimen pääpiirteet. Helsinki: WSOY.

Yleinen edunvalvoja. 2016. Yleinen edunvalvoja, varatuomari. Haastattelu 16.3.2016. Tekijän hallussa.

Prosessiedunvalvojan henkilö:

- 1) Mitkä ovat prosessiedunvalvojana toimimisen edellytykset?
- 2) Kenellä on parhaat edellytykset prosessiedunvalvojana toimimiseen?
- 3) Miten näet roolisi prosessiedunvalvojana?
- 4) Mitä ovat omat näkemyksesi prosessiedunvalvojan keskeisimmistä velvollisuuksista?
- 5) Mitkä ovat oikeudenkäyntiavustajana ja prosessiedunvalvojana toimimisen erot?

Päämiehen ymmärrys:

- 6) Mikä on prosessiedunvalvojan rooli kun päämies ymmärtää asian merkityksen (esimerkiksi edunvalvojan henkilöön liittyvässä riitatilanteessa) ja kun päämies ei ymmärrä?
- 7) Milloin katsot päämiehen kuulemisen tulevan tarpeen? Milloin luovut kuulemisesta?

Tarpeellisen selvityksen hankkiminen:

- 8) Mitkä ovat henkilökohtaiset näkemyksesi siitä, mihin perustat päätöksesi?
- 9) Mitä selvityksiä prosessiedunvalvoja hankkii lääkärintodistuksen lisäksi?
- 10) Onko lääkärintodistus riittävä ainoa selvitys?

Lopputulema:

- 11) Millaisen lausuman prosessiedunvalvoja antaa? Millaisessa muodossa se esitetään?